

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická



BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

LIBEREC 2013

MARKÉTA PODZIMKOVÁ

Technická univerzita v Liberci

**FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A
PEDAGOGICKÁ**

Katedra: Historie

Studijní program: B7505 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Historie se zaměřením na vzdělávání

Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

**VĚZNĚNÍ ELIŠKY KATEŘINY SMIRICKÉ
NA KUMBURKU**

Imprisonment of Elizabeth Catherine Smiricka
at Kumburk

Bakalářská práce: 2013–FP–KHI–0150

Autor:

Markéta Podzimková

Podpis:

.....

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Smrž

Počet

| stran | grafů | obrázků | tabulek | pramenů | příloh |
|-------|-------|---------|---------|---------|--------|
| 62 | 0 | 7 | 0 | 7 | 7 |

V Liberci dne:

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Markéta Podzimková**
Osobní číslo: **P10000443**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Historie se zaměřením na vzdělávání**
Český jazyk se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **Věznění Elišky Kateřiny Smiřické na Kumburku**
Zadávací katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce se zabývá vězněním šlechtičny Elišky Kateřiny Smiřické pro milostné pletky s neurozeným člověkem. Cílem práce je zjistit, zda je takový trest adekvátní pro ženu jejího postavení a zda či jak velkým zločinem byl její přestupek.

Analýza a srovnání pramenů a odborné literatury, psaní konceptů z přečtených knih, vypracovávání předběžných schémat a struktury BP. Pravidelné konzultace vykazující přiměřený pokrok v práci.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Pramen:

SKÁLA ZE ZHOŘE, Pavel, Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře, Praha : Svoboda, 1984.

Literatura:

BOCK, Gisela, Frauen in der europäischen Geschichte, München : CH Beck, 2000, ISBN 3-406-52795-7.

BŮŽEK, Václav a kol., Společnost českých zemí v raném novověku, Praha : NLN, 2010, ISBN 978-80-7422-062-3.

BŮŽEK, Václav, Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku, Praha : Paseka, 2002, ISBN 80-7185-417-4.

FRANCEK, Jindřich, Příběh tajné lásky. Eliška Kateřina Smiřická a její sexuální skandál, Praha : Havran, 2005, ISBN 80-86515-57-5.

GERHARD, Ute, Frauen in der Geschichte des Rechts. Von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart, München : CH Beck, 1997, ISBN 3-406-42866-5.

JANÁČEK, Josef, Ženy české renesance, Praha : Československý spisovatel, 1987, ISBN 80-85946-25-4.

KOLDINSKÁ, Marie, Každodennost renesančního aristokrata, Praha : Paseka, 2004, ISBN 80-7185-639-8.

LENDEROVÁ, Eva a kol., Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. Století, Praha : Karolinum, 2002, ISBN 80-246-0375-6.

PEŠÁK, Václav, Panství rodu Smiřických v l. 1609 - 1618. Hospodářská skladba českého velkostatku XVII. Století in: Sborník Archivu ministerstva vnitra XIII, Praha 1940.

SEDLÁČEK, August, Hrad, zámek, tvrz království českého, 5. díl, Podkrkonoší, Praha : Agro, 1995, ISBN 80-85794-50-0.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Pavel Smrž

Katedra historie

Datum zadání bakalářské práce:

27. dubna 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

26. dubna 2013



doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.



PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.

vedoucí katedry

V Liberci dne 27. dubna 2012

Čestné prohlášení

Název práce: Věznění Elišky Kateřiny Smiřické na Kumburku
Jméno a příjmení autora: Markéta Podzimková
Osobní číslo: P10000443

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložila elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne:

Markéta Podzimková

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Pavlu Smržovi za jeho čas, trpělivost, odborné vedení, připomínky a cenné rady. Poděkování též patří PhDr. Mileně Běličové, vedoucí Archivu Národního muzea v Praze, za vstřícnost a ochotu při poskytování archiválií. V neposlední řadě též děkuji svému příteli, přátelům a rodině za pomoc s překladem cizojazyčných textů a za morální a psychickou podporu.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá aférou šlechtičny Elišky Kateřiny Smiřické, která se intimně stýkala s kovářem Jiřikem Wagnerem, za což byla jedenáct let vězněna na Hrubé Skále a hradě Kumburk a následně ztratila veškerá dědická práva. Práce se zaměřuje na to, jakým způsobem byla za svůj delikt šlechtična Smiřická potrestána, a zda byl takový trest adekvátní pro ženu jejího postavení. Část práce se tak soustředí na teoretické otázky, které se týkají vnímání sexuality a mravnostních deliktů v raně novověké společnosti a na způsob jejich trestání, které se lišilo dle příslušnosti hříšníků k určité společenské vrstvě a pohlaví.

Klíčová slova: Eliška Kateřina Smiřická, sexualita, mravnostní delikty, smilstvo, postavení žen ve společnosti, Kumburk.

Annotation

This bachelor thesis deals with the affair of the noblewoman Elizabeth Catherine Smiricka, for intimately consorting with the blacksmith George Wagner, for which she was imprisoned for eleven years at Castle Hrubá Skála and Castle Kumburk and subsequently lost all rights of heritage. The focus is on how her offense as a noblewoman was punished and that the punishment was appropriate for a woman of her position. Part of the work is thus focused on the theoretical issues concerning the perception of sexuality and sexually motivated offenses in early modern society and the way their punishment which varied according to the jurisdiction of sinners to a particular social group and gender.

Key words: Elizabeth Catherine Smiricka, sexuality, moral delinquencies, fornication, position of woman in society, Kumburk.

Obsah

| | |
|---|-----------|
| ÚVOD | 9 |
| 1 Kumburk a Smiřičtí ze Smiřic | 13 |
| 1.1 Stručná historie hradu Kumburk | 13 |
| 1.1.1 Umístění a stavební podoba..... | 13 |
| 1.1.2 Založení | 14 |
| 1.1.3 Majitelé..... | 14 |
| 1.2 Kumburk v éře Smiřických | 15 |
| 1.2.1 Rod Smiřických ze Smiřic | 15 |
| 1.2.2 Kumburk v držení Zikmunda Smiřického | 15 |
| 1.2.3 Majetkové přesuny | 16 |
| 1.3 Konec rodu Smiřických ze Smiřic a hradu Kumburk | 18 |
| 2 Příběh Elišky Kateřiny Smiřické | 19 |
| 2.1 Milenecký vztah | 19 |
| 2.2 Uvěznění | 20 |
| 2.3 Osvobození a majetkový spor | 22 |
| 2.3.1 Osvobození Elišky Kateřiny Otou z Vartenberka | 22 |
| 2.3.2 Soudní proces | 23 |
| 2.3.3 Výbuch jičínského zámku | 24 |
| 3 Závažnost činu Elišky Kateřiny Smiřické | 26 |
| 3.1 Nerovnost muže a ženy | 26 |
| 3.2 Poškození rodové cti | 28 |
| 3.3 Navzdory rodovému zájmu | 29 |
| 3.4 Prohřešek proti mravům | 31 |
| 3.4.1 Mimomanželská sexualita mužů a žen | 33 |
| 3.4.1.1 Předmanželská sexualita mužů | 33 |
| 3.4.1.2 Panenství..... | 34 |
| 3.4.1.3 Smilstvo | 35 |
| 3.4.1.4 Cizoložství | 37 |
| 3.5 Srovnání s podobnými případy | 38 |
| 4 Adekvátnost trestu..... | 42 |
| 4.1 Motivy Elišky Kateřiny | 42 |
| 4.2 Trest..... | 45 |
| 4.2.1 Vězení..... | 46 |
| 4.2.2 Ztráta dědických práv | 47 |
| ZÁVĚR..... | 50 |
| Prameny a literatura | 52 |
| Seznam příloh | 57 |

ÚVOD

*„Znám já jeden krásný zámek,
nedaleko Jičína,
a v tom zámku jest ovčáček
má překrásnýho syna.
A v tom zámku jedna panna,
ta ovčáčka milovala,
psala jemu v tajnosti,
plné srdce radosti.“*

Tato stará kramářská píseň, známá především ze hry Ladislava Stroupežnického *Naši furianti*¹, jen vzdáleně – a také naivním a dojímavým způsobem – připomíná příběh šlechtičny Elišky Kateřiny Smiřické, který se odehrál na počátku 17. století. Romanticky znějící text o lásce však ze skutečnosti zachovává zoufale málo. Eliška Kateřina se tehdy dopustila mravnostního prohřešku, když se intimně stýkala s neurozeným člověkem, kovářem Jiříkem Wagnerem (v písničce ovčáček), za což byla mezi lety 1609–1619 svou rodinou vězněna na – tehdy již pustnoucím – hradě Kumburk, v písničce vyličen naivně jako „krásný zámek“. (Dříve ještě asi rok pobyla ve vězení na zámku Hrubá Skála.) Její delikt měl, jak ještě uvidíme, i majetkoprávní důsledky. V průběhu staletí se ze sexuálního prohřešku mladé šlechtičny stalo vyprávění, z vyprávění pověst a z pověstí pohádka, nabývající po letech smutného a romantického rázu.

Příběh Elišky Kateřiny se odrazil – krom této písně – také v jiných útvarech lidové slovesnosti, jmenujme zejména pověst *O Meluzíně*², která existuje v nejrozličnějších verzích, a na jejímž základě natočila v roce 1994 Věra Jordánová

¹STROUPEŽNICKÝ, Ladislav, *Naši furianti*, Praha : Státní nakladatelství, 1948.

² Např. FORMÁNKOVÁ, Hana, *Pověst o bílé paní z Kumburka*, Spirit [online], [vid. 1. 7. 2013], dostupné z: http://www.spirit.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=2694:povst-o-bile-pani-z-kumburka-&catid=58:ostatni&Itemid=82.

televizní pohádku s názvem *O kumburské Meluzíně*³, která ze skutečnosti však už nezachovává téměř nic. Jmenovaná díla lidové slovesnosti staví Elišku Kateřinu do role politováníhodné dívky, na níž se její rodina dopustila bezpráví. Skutečnost však byla spíše opačná...

Tato práce neusiluje o šokující vyjevení pravdy o celé aféře Elišky Kateřiny Smiřické a nechce připomínat ani její skandální rozměr, který je i po tolika letech všeobecně známý. Předem se distancuje od detailního popisování erotických aktivit šlechtičny s neurozeným kovářem, jejíž peprnost může být sice pro širší veřejnost velice zajímavá a populární, nicméně neadekvátní této práci. Práce se soustředí především na to, jakým způsobem byla za svůj přestupek potrestána a zda byl takový trest adekvátní vzhledem k jejímu postavení. Část práce se tak zabývá teoretickými otázkami, které se snaží zmapovat vnímání sexuality v raně novověké společnosti a způsoby trestání takovýchto mravnostních deliktů, které se různily dle příslušnosti hříšníka k určité společenské vrstvě a pohlaví. To je doplněno úsilím o konfrontaci prohrěšku Elišky Kateřiny Smiřické s jinými obdobnými případy, kterých nebylo v naší historii málo.

Ve své práci se opírám především o prameny soudní povahy pocházející z dědické pře dcer Smiřických – Elišky Kateřiny a Markéty Salomeny – o rozsáhlý rodový majetek, která se odehrála v roce 1619. Obě dívky a jejich slabomyslný bratr Jindřich Jiří byli tehdy posledními žijícími členy kdysi rozvětveného rodu Smiřických, jejichž majetek by podle rodové posloupnosti měl připadnout starší ze sester – tedy Elišce Kateřině. Ta se však provinila tím, že ztratila panenství před uzavřením sňatku, a v takových případech urozené šlechtičny přicházely o veškerá dědická práva. Aby se Markéta Salomena mohla stát jedinou právoplatnou dědičkou majetku Smiřických, potřebovala tehdy písemný důkaz, že její sestra již pannou není.

Právě v této souvislosti byl 19. října 1619 vyslýchán kovář Jiřík Wagner, se kterým Eliška Kateřina udržovala milostný poměr. V jeho výpovědi se setkáváme s detailním a barvitým popisem jeho důvěrných a intimních styků s urozenou šlechtičnou. Jiřík Wagner se snažil svůj podíl viny minimalizovat a všechno sváděl na Elišku Kateřinu. Otázka je, do jaké míry byla tato obhajoba pravdivá. Jeho doznání poté obohacuje výpověď Eliščiny služby Evy Hlavaté z 24. října 1619, která stýkání milenců

³ *O kumburské Meluzíně*, Česko-slovenská filmová databáze [online], [vid. 1. 7. 2013], dostupné z: <http://www.csfd.cz/film/111232-o-kumburske-meluzine/>.

zprostředkovávala. Na tomto místě je třeba upozornit, že obě výpovědi – kováře Wagnera i služky Evy – pocházejí z úst poddaných, a nevíme, nakolik jejich výpovědi ovlivnila obava z trestu, do jaké míry mohly být k takovým a takovým výpovědím nuceni a za jakých podmínek k výsledkům docházelo. Je pochopitelné, že oba poddaní se snažili své výpovědi stylizovat tak, aby z tohoto incidentu vyšli spíše jako jeho oběti, ne jako jeho strůjci. Stejně tak je logické, že vyslýchajícím, kteří stranili Markétě Salomeně, záleželo na tom, aby výpovědi Elišku Kateřinu co nejvíce očernily.

Svědectví o celé aféře šlechtičny Smiřické zanechal také rodinný přítel a jeden z pozdějších poručníků dětí Zikmunda Smiřického, Rudolf ze Stubenberku. Ten ovšem velmi stranil Markétě Salomeně a Elišku nekompromisně odsoudil. Nutno také upozornit, že všechny výpovědi jsou líčeny optikou Markéty Salomeny – tak, aby ji více či méně nahrávaly do karet. Všechny listiny – výpověď Jiříka Wagnera, Rudolfa ze Stubenberku i Evy Hlavaté – jsou uloženy v Archivu Národního muzea v Praze, Genealogická sbírka H51-Smiřičtí. Výpověď Jiříka Wagnera vydal v časopise Východočeský sborník historický v roce 1993 pod názvem *Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky*⁴ Jindřich Francek.

Kromě těchto rozsáhlých výpovědí máme k aféře šlechtičny Smiřické k dispozici ještě několik poznámek Pavla Skály ze Zhoře ve čtvrté části jeho díla *Historie česká*⁵. Pavel Skála zde líčí průběh soudní pře sester Elišky Kateřiny a Markéty Salomeny a poté popisuje tragický výbuch zámku Smiřických v Jičíně, ke kterému došlo v roce 1620 a při kterém zahynula i nešťastná Eliška Kateřina. Kromě těchto pramenů však k celému případu nemáme žádné jiné informace.

Aférou Elišky Kateřiny Smiřické se v posledních letech zabýval především již zmíněný PhDr. Jindřich Francek. O této události vydal publikaci s názvem *Eliška Kateřina Smiřická a její sexuální skandál*⁶. Jeho dílko nás v první části seznamuje s historií rodu Smiřických ze Smiřic, ve druhé se pak věnuje samotnému prohrěšku Elišky Kateřiny. Jeho pojetí však nepřináší hlubší vhled do dané problematiky. Ve své

⁴ FRANCEK, Jindřich, *Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky*, in: Východočeský sborník historický, roč. 3, Pardubice : Východočeské muzeum, 1993, s. 273–298.

⁵ SKÁLA ZE ZHOŘE, Pavel, *Historie česká*, díl 4., Praha : I. L. Kober, 1868.

⁶ FRANCEK, Jindřich, *Příběh tajné lásky. Eliška Kateřina Smiřická a její sexuální skandál*, Praha : Havran, 2005.

knize podává výňatky z výpovědí zainteresovaných postav, přednostně pak pikantní popisy o sexuálních stycích kováře a mladé šlechtičny.

Mým cílem je přinést tomuto kontroverznímu tématu alespoň částečně vědecký rozměr a zaměřit se na aspekty, které utvářely atmosféru tohoto příběhu a na důsledky, které tato aféra šlechticně Smiřické přinesla. Krom toho se práce snaží upozornit na rozdílné vnímání sexuality u mužů a žen v raně novověké společnosti, na přístup společnosti k mravnostním prohřeškům a způsob jejich trestání, který byl u žen vždy daleko přísnější než u mužů.

1 Kumburk a Smiřičtí ze Smiřic

S rodem Smiřických ze Smiřic, a zejména pak se jménem Elišky Kateřiny, zůstává hrad Kumburk neodmyslitelně spjat, neboť příběh mladé šlechtičny se nesmazatelně vepsal do jeho historie. Pro hrad Kumburk, kdysi honosné gotické sídlo, které se v dobách středověku těšilo neobyčejné slávě, znamenala éra Smiřických už jen pokračování postupného úpadku, počátek jeho pomalé zkázy, která vyvrcholila na konci 17. století. I když v oné staré písni, která zazněla v úvodu této práce, je hrad vyličen jako „krásný zámek“, ve skutečnosti se v době Smiřických jednalo o pustnoucí hrad. A samotný příběh Elišky Kateřiny již nemohl Kumburku onu zašlou slávu navrátit, ba spíše naopak. Kumburské zdi se staly šlechtičně Smiřické nechtěným domácím vězením, kde strávila dlouhých deset let.

1.1 Stručná historie hradu Kumburk

1.1.1 Umístění a stavební podoba

Hrad Kumburk leží, dnes již jako zřícenina, v Českém ráji poblíž města Jičín, sedm kilometrů jihovýchodně od Lomnice nad Popelkou a pět kilometrů západně od Nové Paky. Hrad je vystavěn na vrcholu kopce v nadmořské výšce 642 m, odkud je možné přehlédnout nejen Jičínskou kotlinu (oproti níž je hrad v převýšení 300 m), ale i širší oblast Podkrkonoší.⁷ Po celém svém obvodu je hrad chráněn strmými svahy a jeho stavební podoba je ovlivněna právě tímto umístěním na vrcholu kopce. Jednotlivé části hradu tak byly budovány spirálovitě nad sebou podél přístupové cesty.⁸

Hrad Kumburk sestává z několika částí, které vznikly v různých dobách a stavebních etapách. Vrchol kopce zaplnilo nevelké hradní jádro, vzniklé kolem roku 1300, kterému později dominovala velká čtverhranná věž, přistavěná až v 15. století. To bylo obklopeno vnitřním opevněním s okružním příkopem, do jehož hradby byla vestavěna okrouhlá kónická věž (tzv. panenská). Obranyschopnost hradu ještě zesilovalo druhé, vnější dělostřelecké opevnění, z 15. století se šesti půlkruhovými

⁷ PROSTŘEDNÍK, Jan, ŠIMŮNEK, Tomáš, *Novopacko: Hrad Kumburk*, Nová Paka : Město Nová Paka, 2010, s. 3.

⁸ DURDÍK, Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha : Libri, 1990, s. 305–308.

baštami.⁹ O výborném strategickém umístění a stavebním řešení hradu svědčí také to, že hrad – nebo spíše pevnost – nebyl nikdy v minulosti dobýván.

1.1.2 Založení

Okolnosti založení hradu Kumburku nejsou z písemných pramenů dostatečně známy. Pravděpodobně jej založili okolo roku 1300 příslušníci rodu Hronoviců (Naččeraticů), kteří do této oblasti přišli v polovině 13. století a podíleli se na výstavbě jiných hradů v okolí Jičína.¹⁰ Původní pojmenování hradu znělo *Goldenburg* (Zlatý hrad), které hrad získal pravděpodobně díky své vynikající poloze a které se postupně změnilo na *Koldenburk*, *Kolmburk* a konečně *Kumburk*.¹¹

1.1.3 Majitelé

Jako první známý majitel je v písemných pramenech k roku 1325 uveden Markvart z Goldenburka, který pocházel z Vartenberské větve starého českého rodu Markvarticů. Kumburk učinil rodovým sídlem své větve Kumburských z Vartenberka, kteří hrad obývali téměř celé století. V roce 1406 hrad přešel do rukou Jana Krušiny z Lichtenburka, nejvyššího purkrabího pražského hradu a hejtmana svidnického knížectví. Jeho syn Hynek Krušina z Lichtenburka se významně angažoval v husitském hnutí, byl orebitským hejtmanem a jedním z dvaceti správců království ustanovených na Časlavském sněmu. Později se od husitství odklonil a přešel na stranu císaře Zikmunda. Na konci svého života patřil k nejbohatším mužům v zemi.¹² Největší rozkvět hradu a panství nastal právě za Hynka Krušiny z Lichtenburka. Tento majitel sídlil především na Kumburku, hrad se v jeho přítomnosti těšil největší slávě. Hynek Krušina jej také nechal významně přestavět do podoby honosného a pevného sídla. Právě v této době vznikla velká čtyřhranná věž a vnější dělostřelecké opevnění. K rezidenčním účelům využívali hrad i jeho potomci.¹³

V 16. století se na Kumburku vystřídala řada majitelů, patřil k nim Jan Žehušícký z Nestajova, vnuk Jiřího z Poděbrad Bartoloměj, Berkové z Dubé či Trčkové z Lípy.

⁹ SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky, tvrze království Českého*, díl 5., Podkrkonoší, Praha : Argo, 1995, s. 175.

¹⁰ ÚLOVEC, Jiří, *Hrad Kumburk, I. Historie hradu*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, svazek 10., Semily : Státní okresní archiv, 1997, s. 9.

¹¹ SEDLÁČEK, August, pozn. 9, s. 177.

¹² ÚLOVEC, Jiří, pozn. 10, s. 9–27.

¹³ TOMÍČEK, Tomáš, ÚLOVEC, Jiří, *Hrad Kumburk, II. Stavební podoba hradu*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, svazek 11., Semily : Státní okresní archiv, 1998, s. 7.

Počátek 16. století také znamenal pro Kumburk ústup ze slávy. Majitelé postupně přesídlili na pohodlnější panská sídla a Kumburk se stával především centrem hospodářské správy panství, později pouze opevněným sídlem s minimální posádkou. V dobách poměrně klidného 16. století nebylo důvodu o něj mimořádně pečovat, takže mu byla věnována jen nepatrná pozornost, znamenající v podstatě jen základní údržbu. Na počátku 17. století přechází hrad již do držení Smiřických ze Smiřic.¹⁴

1.2 Kumburk v éře Smiřických

1.2.1 Rod Smiřických ze Smiřic

Smiřičtí ze Smiřic jsou starou českou panskou rodinou pocházející z tvrze Smiřice u Hradce Králové, kde je zaznamenáváme na počátku 15. století. Rod zbohatl za husitských válek zásluhou Jana Smiřického, který svůj majetek shromáždil v severních Čechách, kde získal např. Bezděz, Housku, Helfenburk, Roudnici a Jestřebí.¹⁵ V roce 1554 dosáhli Smiřičtí povýšení do panského stavu a rozdělili se do tří rodových větví se sídly na Škvorci, Náchodě a Hrubé Skále. V průběhu 16. století se Smiřickým podařilo vytvořit rozsáhlý komplex panství, který vznikl cílevědomou hospodářskou činností, podepřenou podnikatelskými schopnostmi. V roce 1615 co do bohatství nemají v zemi sobě rovné a stojí v popředí české šlechty.¹⁶

1.2.2 Kumburk v držení Zikmunda Smiřického

Zikmund Smiřický získal kumburské panství od Jana Rudolfa Trčky z Lípy 9. května 1607. Za 84 tisíc kop grošů českých koupil „*panství a dědictví své Kumburské i s městem Jitčínem a vesnicemi od zámku a panství velišského k témuž panství připojenými, a to jmenovitě zámek Kumburk, s dvorem poplužním pod týmž zámkem ležícím s veškerým nemovitým příslušenstvím.*“¹⁷ Kromě města Jičína a hradu Kumburk k panství patřily tvrze Dřevěnice a Radim, dvory Zebín, Čerov a Robousy, opuštěný hrad Bradlec, městečko Nová Paka a k ní přilehlé obce.¹⁸ Zikmund Smiřický již po

¹⁴ ÚLOVEC, Jiří, pozn. 10, s. 15–27.

TOMÍČEK, Tomáš, ÚLOVEC, Jiří, pozn. 13, s. 8.

¹⁵ MENČÍK, Ferdinand, *Dějiny města Jičína*, díl 1., svazek 2., Od založení Jičína až do roku 1620, Jičín : Obec Jičínská, 1906, s. 368.

¹⁶ HALADA, Jan, *Lexikon české šlechty: Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*, díl 1., Praha : Akropolis, 1994, s. 144–45.

¹⁷ ÚLOVEC, Jiří, pozn. 10, s. 26.

¹⁸ WAGNER, Jaroslav, *Jičín*, Praha : Odeon, 1979, s. 26.

svém otci zdědil panství Hrubou Skálu a Trosky, po strýci Jaroslavovi Kostelec nad Černými lesy, po mladších bratrech panství Hořice, Úlibice a Holousy, od Oppenstorffů odkoupil panství Český Dub a Frýdštejn. Závětí z roku 1605 rozdělil své statky rovným dílem synům Jaroslavovi, Jindřichu Jiřímu a Albrechtu Janovi, obě dcery, Eliška Kateřina a Markéta Salomena, měly obdržet po 12 tisících kopách na svatební výbavu.¹⁹

Právě koupí kumburského panství se Zikmund Smiřický stal nejbohatším českým šlechticem. Jeho získání představovalo důležitý krok k dotvoření koncentrované domény v severovýchodních Čechách, jejímž správním centrem se stal právě Kumburk. Tuto funkci do této doby plnila Hrubá Skála a panství na jihovýchod od Prahy měla centrum v rezidenci Smiřických v Kostelci nad Černými lesy.²⁰

Od časů Zikmunda Smiřického přestal být Kumburk definitivně využíván jako obydlí majitelů panství a jeho někdejší sláva postupně upadala. Jedna událost – i když ne příliš šťastná – se však nesmazatelně vepsala do historie tohoto honosného středověkého sídla. Protože byl Kumburk alespoň částečně udržován v obytném stavu, Zikmund Smiřický jej využil jako vězení právě pro svou nehodnou dceru Elišku Kateřinu. V souvislosti s touto událostí byla kumburská okrouhlá hradní věž, ve které měla být Eliška Kateřina údajně držena a která shodou okolností plnila funkci hladomorny, pojmenována jako „panenská“.²¹ Eliška Kateřina zde strávila dlouhých deset let a byla osvobozena až v roce 1619 Otou Jindřichem z Vartenberka, který se s ní oženil. Rok na to Eliška zemřela spolu s dalšími cca čtyřiceti lidmi při výbuchu zásob střelného prachu na zámku v Jičíně.²²

1.2.3 Majetkové přesuny

Krátce po uvěznění Elišky Kateřiny – 27. května 1608 – zemřel Zikmund Smiřický a statky převzal jeho dvacetiletý syn Jaroslav. Ten však skonal tři roky po svém otci. Protože jeho bratrovi Albrechtu Janovi bylo teprve 16 let, správy panství se tehdy ujal Albrecht Václav z náchodské větve Smiřických, ale i ten nečekaně zemřel na zimnici v roce 1614.²³ Jeho smrtí zároveň vymřela náchodská větev Smiřických a Albrecht Jan, který mezitím dosáhl plnoletosti, se tak stal jediným dědicem rozsáhlého

¹⁹ MENČÍK, Ferdinand, pozn. 15, s. 370–371.

²⁰ ČECHURA, Jaroslav, *Dominium Smiřických – protokapitalistický podnikatelský velkostatek předbělohorských Čech*, in: Český časopis historický, roč. 90, č. 4, Praha, 1992, s. 507.

²¹ TOMÍČEK, Tomáš, ÚLOVEC, Jiří, pozn. 13, s. 8.

²² ÚLOVEC, Jiří, pozn. 10, s. 27.

²³ MENČÍK, Ferdinand, pozn. 15, s. 374.

rodového majetku a tím i nejbohatším mužem Čech.²⁴ Náhlé smrti nebyly v rodině Smiřických řídkým jevem. Už v 16. století umírali potomci tohoto rozrostlého rodu jeden za druhým a statky se seskupovaly a spojovaly v rukách potomků jedné větve.²⁵ Příčinou těchto úmrtí byla jakási rodová nemoc, snad tuberkulóza.²⁶

Albrecht Jan Smiřický ve svých rukou scelit obrovský majetek v dominium, které nemělo v tehdejších Čechách obdoby a dalo se srovnat s menším německým knížectvím. Zahrnovalo jedenáct panství ve dvou blocích v severovýchodních a východních Čechách (od Českého Dubu přes Hrubou Skálu, Semily, Kumburk a Jičín až k Žlunicím a Dymokurům v Polabí), v blízkosti Prahy (Kostelec, Uhřetěves, Škvorec, Koloděj) a s poněkud odděleným Náchodem. Panství čítalo šest měst, dvacet dva městeček a téměř pět set vesnic s osmi tisíci osedlými.²⁷

Albrecht Jan Smiřický se plně zapojil do politického života a do stavovského protihabsburského povstání. Byl jedním z iniciátorů pražské defenestrace, která byla domluvena právě v jeho malostranském paláci. Na jeho politické cestě mu pomáhal přítel rodiny Václav Budovec z Budova. Albrecht Jan se stal jedním z direktorů a počítalo se i s jeho kandidaturou na český trůn.²⁸ Tomu odpovídal i výběr manželky, kterou se měla stát Amálie Anežka, dcera hanavského hraběte Ludvíka Filipa, jednoho z předních představitelů kalvinismu v římskoněmecké říši. Všechny plány, královskou kandidaturu i zasnuby, však ukončila jeho náhlá smrt 18. listopadu 1618.²⁹

Po různých peripetiích, které jsem již dříve naznačila a kterými se budu ještě zabývat, rozsáhlý majetek Smiřických spravovala Markéta Salomena, mladší dcera Zikmunda Smiřického. Ta se z něho však netěšila příliš dlouho. Po porážce stavovského vojska na Bílé hoře uprchla se svým synem Albrechtem Jindřichem Slavatou a bratrem Jindřichem Jiřím do Vratislavi.³⁰ Ona a její syn zemřeli v cizině někdy v padesátých

²⁴ TURČÍN, Oldřich, *Jeroným Bukovský z Neudorfu, regent smiřických panství*, in: *Z Českého Ráje a Podkrkonoší*, svazek 8., Semily : Státní okresní archiv, 1995, s. 28–32.

²⁵ ODLOŽÍK, Otakar, *Poslední Smiřičtí*, in: *Od pravěku k dnešku*, svazek 2., Praha: Historický klub, 1930, s. 70.

²⁶ TURČÍN, Oldřich, pozn. 24, s. 31.

²⁷ NACHTMANNOVÁ, Alena, *Kostelec nad Černými Lesy v éře Smiřických. Provoz a vybavení renesančního zámku*, in: *Průzkumy památek*, roč. 10, č. 2, Praha : Národní památkový ústav, 2003, s. 89.

²⁸ ODLOŽÍK, Otakar, pozn. 25, s. 70–88.

²⁹ NACHTMANNOVÁ, Alena, pozn. 27, s. 89.

³⁰ TURČÍN, Oldřich, pozn. 24, s. 37.

letech, Jindřich Jiří byl později převezen zpět do Čech na Hrubou Skálu pod poručnictví Albrechta z Valdštejna.³¹

1.3 Konec rodu Smiřických ze Smiřic a hradu Kumburk

Majetek Smiřických byl v roce 1621 zkonfiskován a úplně by propadl státu, kdyby o něj neprojevil zájem Albrecht z Valdštejna, syn Markéty Smiřické z náchodské větve Smiřických.³² Albrecht z Valdštejna se prohlásil za poručníka Jindřicha Jiřího a snažil se pro něho i sebe zachránit z dědictví Smiřických co nejvíce. V roce 1622 se mu podařilo vymoci na císaři podstatnou část rodového majetku Smiřických a Jindřich Jiří byl po dlouhém odporu Markéty Salomeny převezen z Hamburku na Hrubou Skálu, kde měl být dle ustanovení v kšaftu otce opatrován a kde také zemřel v roce 1630.³³

Po třicetileté válce nastal i konec hradu Kumburku, když císař Ferdinand III. nařídil zbořit některé hrady v Čechách. Učinil tak v souvislosti se špatnými zkušenostmi ze závěru války, kdy řada opuštěných hradů byla využita nepřátelskými oddíly. Na Kumburku se v poslední fázi třicetileté války (1635–1648) usídlila skupina Švédů, kteří hrad obsadili a využívali ho jako opěrného bodu, odkud loupili široko daleko a drancovali okolí. Hrad, který nikdy nebyl dobýván, chráněný strmými svahy a dvojím opevněním, byl totiž svou polohou a umístěním k takovým účelům ideální. Podle císařského inženýra Františka Pieroniho de Galliana byl hrad Kumburk tak nebezpečný, že měl být rozbořen celý, zatímco u ostatních hradů mělo dojít pouze k poboření opevnění. Po Pieroniho návrhu bylo odstřeleno zděné opevnění, hrad samotný však pobořen nebyl. Kumburk byl opuštěn a v následujících dvou set letech chátral a sloužil jako kvalitní zdroj levného stavebního materiálu pro okolní obyvatele. V současnosti je hrad majetkem obce Syřenov a je spravován Sdružením pro záchranu Kumburku.³⁴

³¹ ODLOŽÍK, Otakar, pozn. 25, s. 70–88.

³² TURČÍN, Oldřich, pozn. 24, s. 38.

³³ ODLOŽÍK, Otakar, pozn. 25, s. 70–88.

³⁴ ÚLOVEC, Jiří, pozn. 10, s. 33.

2 Příběh Elišky Kateřiny Smiřické

2.1 Milenecký vztah

Celá aféra Elišky Kateřiny Smiřické začala na zámku v Kostelci nad Černými lesy, který byl nejen hlavním sídlem rodu Smiřických, ale také hospodářským a správním centrem jejich panství. Jeho reprezentativní funkci, vybavení a zařízení věnovali Smiřičtí velkou pozornost. Dvoupatrová renesanční budova zámku měla čtyři křídla, která se uzavírala kolem čtvercového nádvoří, východně od zámku stál zámecký kostel, jižně se rozkládalo podkovovité předzámčí. Prostory zámku, řešené v souladu s dobovými představami o intimitě a soukromí a potřebě pohodlí, kdy se oddělovaly osobní a obytné prostory od místností společenských a reprezentativních, skýtaly mnoho možností, jak se skrýt před zraky mnoha ostatních lidí.³⁵

Eliška Kateřina Smiřická se zhruba ve svých sedmnácti letech zamilovala do poddaného, panského kováře Jiříka Wagnera, a navázala s ním intimní vztah. Patrně nebyl jediným a prvním, kterého se mladá šlechtice pokoušela získat.³⁶ Kovárna byla přímo pod panskými okny, odkud mohla Eliška Kateřina mladého kováře nerušeně pozorovat. Jeho úkolem nebylo jen kování koní a údržba náradí, ale také opravy kovového zařízení zámku, včetně nábytku.³⁷

Mladá šlechtice tak zvala kováře pod záminkami nejrůznějších oprav do svých pokojů, po své služebné Evě mu posílala vzkazy a dárky, kterými se snažila získat jeho přízeň. Jiřík naléhání Elišky Kateřiny dlouho odolával a snažil se na ně nereagovat, protože si byl vědom svého postavení i toho, jaké nebezpečí mu hrozí za milostné pletky s příslušnicí šlechtického stavu. Jak později sám Jiřík vypovídá, Eliška ho vydírala tvrzením, že pokud ji nebude po vůli, skočí z okna a vina za to padne na něho: „*Nebudeš-li ke mně choditi, tehdy já napíši list, že si mi násilí učinil a nechám ho na stole a sama skočím z vokna a hlavu srazím. A ty budeš trápen a o hrdlo přijdeš.*“³⁸ Mladý kovář, nejspíš ve strachu z případného trestu za neposlušnost, nakonec jejímu nátlaku podlehl.

³⁵ NACHTMANNOVÁ, Alena, pozn. 27, s. 89–91.

³⁶ BŮŽEK, Václav, et al., *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha : Paseka, 2002, s. 305.

³⁷ NACHTMANNOVÁ, Alena, pozn. 27, s. 94–100.

³⁸ Archiv Národního muzea, Výpověď Jiříka Wagnera, Genealogická sbírka H51-Smiřický.

Jiřík Wagner a mladá šlechtična se tajně scházeli v letech 1607–1608, a to za asistence Eliščiny služky Evy Hlavaté. K jejich důvěrným stykům docházelo někde ve východním křídle kosteleckého zámku, které v době Smiřických nebylo dokončené a pravděpodobně se ani pravidelně nevyužívalo. V těchto prostorách se také nacházela jediná světnička bez oken. Tyto prostory byly odlehlé ostatnímu zámeckému dění, proto jejich vztah zůstal dlouho utajen. Jak Jiřík Wagner vypověděl, byla jejich úkrytem „světnička, jak se skrze ní chodí do kostela“, jindy chodili „ráno přede dnem šnekem nahoru a lezli skrze díru“ (padací dveře) do místností v prvním nebo druhém patře.³⁹

O tom, jak probíhaly ony důvěrné styky mezi mladými milenci, se dovídáme z podrobných výpovědí obou hříšníků. Pro představu citujme alespoň výňatek ze syrové výpovědi zainteresovaného kováře: „...ona jest mně vždycky objímala, jazyk svůj do oust mých strkala. Někdy jsme se převrhli spolu na zem, někdy jest ona, Eliška Kateřina šlechtična, byla svrchu na mně, někdy já na ní. Ale já jsem ji vždyckny šetřil a nechtěl jsem skutku činiti, jakž náleží. Jedno jak jest ona sama svou rukou dělala, tak jsem ji nechal, a maje několikrát s ní činiti, však nikdy semeno mužské do života sem pustiti nesměl, nýbrž když k tomu přicházelo, hned jsem tak nechal, obávaje se, aby z toho něco nebylo, aby ona obtěžkána nebyla...“⁴⁰

2.2 Uvěznění

Po čase mladá šlechtična začala plánovat se svým neurozeným milencem útěk. Když se o něj pokusili, byli prozrazeni. Eliščiny vzkazy Jiříkovy se dostaly do rukou její matky Hedviky z Házmburku, která dala Elišku uvěznit ve sklepení na Hrubé Skále. Na tento zámek se mimochodem celá rodina uchýlila v roce 1608, když do Čech postupovalo vojsko uhersko-rakouské konfederace. Hedvika poslala svému manželovi, který vážně nemocen přebýval ve svém paláci na Malé Straně v Praze, zprávu o provinění jejich dcery i cedulky adresované Jiříkovi po regentovi Jeronýmu Bukovském.⁴¹ V oněch cedulkách se nalézalo, „že jest táž Eliška Kateřina s nějakým Jiříkem kovářem, poddaným nebožtíka pana Zikmunda z Smiřic, zle živa byla, s ním jisté srozumění měla, že jest on měl při zámku Skalách k jednomu oknu nočním časem

³⁹ NACHTMANNOVÁ, Alena, pozn. 27, s. 93.

⁴⁰ Výpověď Jiříka Wagnera.

⁴¹ TURČÍN, Oldřich, pozn. 24, s. 28.

*žebřík přinést, přistaviti, a ona po něm dolů měla slézsti a s týmž kovářem pryč ujíti“.*⁴² Zikmund Smiřický neměl již moc možností tento incident řešit, protože v krátké době zemřel. Jiříka a služku Evu, která celý román zprostředkovávala, čekalo několikaleté vězení v českodubském zámku, aby se celá aféra před veřejností utajila.⁴³

Podobný trest stihnul i Elišku Kateřinu. Za zneuctění celého rodu měla být doživotně uvězněna na některém z rodových sídel Smiřických. Jak píše Pavel Skála ze Zhoře, rozhodl se tak Zikmund Smiřický: „...*bud' že měl toho náké potahy konečné, bud' z domnění a osočení pouhého dal svou dceru nejstarší vězením bezpečným na jednom zámku svém vysokém opatřiti, protože by se s nákým, dobřeli se pamatují, kovářem neb s kýmkoli člověkem rodu a řádu sedlského seznámiti a snad i nepoctivě chovati měla.*“⁴⁴ Když Rudolf ze Stubenberka doporučoval Jaroslavovi ze Smiřic, bratrovi Elišky, aby kolem jejího prohřešku nedělala rodina přílišný rozruch, aby ji tiše provdali a nápadníka slušně vyplatili, Jaroslav to striktně zamítl jako podvod. Otázka je, zda to udělal kvůli svým zásadám, nebo zda se snažil legální cestou vyšachovat Elišku z dělení rodového dědictví.⁴⁵

Eliška Kateřina určitě nebyla první urozená dívka, která ztratila panenství ještě před vstupem do manželství. V takových případech ale velmi záleželo na tom, jak se zachová její rodina a jak se rozhodne celou situaci řešit. V případě Elišky byli však Smiřičtí neústupní a její skutek nehodlali nechat jen tak bez odezvy. Od roku 1608 byla Eliška Kateřina Smiřická internována na zámku Hrubá Skála a posléze na hradě Kumburk (1609–1619). Po Zikmundově smrti byla Eliška ve vězení nadále držena svou matkou a poté i svými sourozenci.⁴⁶ Eliščin pobyt ve vězení se tak protáhl na dlouhých jedenáct let.

V jakých podmínkách si odpykávala svůj trest, napovídá výpověď Rudolfa ze Stubenberka, který ji navštívil na Hrubé Skále. Byla zde držena a hlídána v jakémsi sklepení: „...*táž Eliška Kateřina v nějakém sklepu v zavření zůstávala a od Její Milosti paní matře a bratra dána byla.*“ Toto vězení bylo pro Elišku Kateřinu pochopitelně velmi tvrdé. Uvězněná šlechtična tehdy Rudolfa ze Stubenberka prosila, aby se za ní

⁴² Archiv Národního muzea, Svědectví Rudolfa ze Stubenberka, Genealogická sbírka H51-Smiřičtí.

⁴³ BŮŽEK, Václav, et al., pozn. 36, s. 305.

⁴⁴ SKÁLA ZE ZHOŘE, Pavel, pozn. 5, s. 437.

⁴⁵ KOLDINSKÁ, Marie, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha : Paseka, 2004, s. 129.

⁴⁶ BŮŽEK, Václav, et al., pozn. 36, s. 305.

přimluvil, litovala svého jednání a slibovala poslušnost, hlavně aby ji odtamtud bylo pomoheno.⁴⁷ Možná proto pak byla z temného hruboskalského sklepení přemístěna do internace na hrad Kumburk, který se sice nemohl vyrovnat pohodlným panským sídlům tehdejší doby, ale pro Elišku Kateřinu tehdy znamenal jisté zlepšení.

Na Kumburku měla být Eliška Kateřina údajně vězněna v tzv. *panenské věži*, to však s ohledem na její rozměry nebyla pravda. Zmíněná věž měla v úrovni přízemí průměr pouze pět metrů a uvnitř pak jen necelých dva a půl metru. Tuto skutečnost potvrdil i archeologický výzkum, který na Kumburku probíhal v roce 2006. Lze tedy uvažovat nanejvýš o nějaké formě domácího vězení. Eliška Kateřina byla bezpochyby vězněna v jedné z obytných místností, možná že dokonce v paláci. Je také velmi pravděpodobné, že Eliška Kateřina měla možnost se v prostorách hradu neomezeně pohybovat a s ozbrojeným doprovodem směla vycházet i mimo něj.⁴⁸

2.3 Osvobození a majetkový spor

2.3.1 Osvobození Elišky Kateřiny Otou z Vartenberka

Eliška Kateřina Smiřická byla ze svého dlouholetého vězení osvobozena v roce 1619, a to Otou Jindřichem z Vartenberka, chudým příslušníkem starobylého českého šlechtického rodu. Učinil tak proto, aby jejím prostřednictvím mohl vznést nároky na část obrovského majetku Smiřických, který zůstal bez mužského dědice. „*I přišlo na mysl Ottovi Henrichovi z Wartenberka, přijmím Kulhavému, někdy Karla z Wartenberka synu mladšímu, kterýž právě v ty časy vdovcem byl a o všem způsobu dotčené šlechtičny v arrestu zůstávající, i jaké by ona k těm statkům právo podlé sestry mladší sobě přikládala, věděl – zda by ji z toho vězení nák pomoci a skrze to za manželku dostati mohl.*“⁴⁹

Dne 19. listopadu 1618 totiž zemřel Albrecht Jan, bratr Elišky Kateřiny, tehdejší držitel panství. Ve svých rukou však nesoustředil jen majetek své vlastní větve (tedy dědictví po Zikmundu Smiřickém), ale i majetek náchodské větve, který získal po zesnulém strýci Albrechtu Václavovi. Smrtí Albrechta Jana, posledního svéprávného

⁴⁷ Svědectví Rudolfa ze Stubenberka.

⁴⁸ PROSTŘEDNÍK, Jan, HARTMAN, Petr, *Výsledky záchranného archeologického výzkumu na hradě Kumburk v r. 2006*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, svazek 20., Semily : Státní okresní archiv, 2007, s. 62 – 122.

⁴⁹ SKÁLA ZE ZHOŘE, Pavel, pozn. 5, s. 438.

mužského potomka Smiřických, byla otevřena otázka ohromného rodového dědictví. Z nároků na dědictví byl automaticky vyloučen slabomyslný a nesvéprávný Jindřich Jiří Smiřický a rozhodnout se mělo mezi dvěma žijícími sestrami Albrechta Jana, totiž mladší Markétou Salomenou, která se provdala za Jindřicha Slavatu, a starší Eliškou Kateřinou.⁵⁰ Markéta Salomena si nárok na dědictví pojistila také tím, že přijala poručnictví nad slabomyslným bratrem Jindřichem Jiřím.⁵¹

Ota Jindřich z Vartenberka byl přesvědčen, že jako právoplatný manžel Elišky Kateřiny Smiřické se dostane k nezanedbatelné části smiřického majetku. Možná, že neznal skutečné okolnosti Eliščina uvěznění, možná je ani znát nechtěl. Po předchozí domluvě s uvězněnou Eliškou Kateřinou ji z Kumburku vysvobodil a oženil se s ní. Ihned po sňatku se novomanželé usadili v Jičíně, odkud se pokusili ovládnout i další smiřická panství.⁵²

2.3.2 Soudní proces

Proti jednání Oty z Vartenberka se pochopitelně postavil manžel Markéty Salomeny, Jindřich Slavata, a obrátil na direktory tehdejší stavovské vlády: „*neb se to zběhlo před ujetím se správy království českého od krále Fridricha – tak daleko věc její při nich přivedl, že sou z Wartenberka obeslali před sebe aby se toho oučinku náležitě spravil.*“⁵³ Když se Ota z Vartenberka dlouho vyhýbal dostavit se před direktory, obrátil se Jindřich Slavata na krále Fridricha Falckého, jehož jménem byl Vartenberk obeslán podruhé. Tentokrát již nebylo možné se předvolání vyhnout a Ota z Vartenberka se musel vydat do Prahy.⁵⁴

V tomto soudním procesu se Jindřich Slavata dožadoval písemného vyjádření, že Eliška již není panna. V takových případech totiž mladé šlechtičny ztrácely nárok na dědictví a tím by veškerý majetek přešel do rukou manželů Slavatových. A že se jednalo o majetek opravdu obrovský. Při řešení dědického sporu sester Smiřických se vycházelo z ustanovení zemského zřízení, které znělo: „*A jestliže by se také přihodilo,*

⁵⁰ BŮŽEK, Václav, et al., pozn. 36, s. 316.

⁵¹ FRANCEK, Jindřich, pozn. 6, s. 93.

⁵² BŮŽEK, Václav, et al., pozn. 36, s. 316.

⁵³ SKÁLA ZE ZHOŘE, Pavel, pozn. 5, s. 438–39.

⁵⁴ Tamtéž.

*že by která panna panenství svého nezachovala a to se v právě shledalo, má konečný díl a statek ... ztratiti.*⁵⁵

Právě v této době byli v českodubském vězení vyslýcháni kovář Jiřík Wagner i služka Eva Hlavatá. Kovář Wagner ve své výpovědi velmi podrobně vyličil okolnosti svého vztahu k Elišce Kateřině. Z jeho výpovědi je patrné, že se během milostných styků s urozenou dívkou zdráhal vyvíjet jakoukoliv iniciativu a že vše zosnovala Eliška Kateřina a její služka Eva. Uváděl, že kontakty s ním navázala sama šlechtična, že to ona mu posílala po své služebné vzkazy a dárky, pod záminkami různých oprav ho lákala k sobě do zámku, a nakonec mu i vyhrožovala. Připomínal, že tak činil, protože se obával možného trestu.

V roce 1620 král s nejvyššími úředníky a soud zemský rozhodl, že *„dotčený z Wartenberka pod řádem a právem veliké a těžké moci tu se dopustil, Jindřich pak Slavata aby jménem a na místě manželky své skrze zvláštní komissaře jak v panství a město Jičínské tak i všecky jiné statky Smiřické právně a pořádně zveden byl.*⁵⁶

2.3.3 Výbuch jičínského zámku

Ota Jindřich z Vartenberka byl zatčen a vsazen do vězení, protože se výroku soudu odmítl podříditi. Mezitím se do Jičína, kde i nadále přebývala Eliška Kateřina, vypravil Jindřich Slavata a za asistence královské komise zde hodlal převzít statky, které jemu a jeho manželce podle práva náležely. Toho dne, 1. února 1620, došlo na zámku za ne příliš jasných okolností v průběhu jednání k výbuchu střelného prachu, při kterém zahynulo celkem asi čtyřicet lidí včetně Elišky Kateřiny, Jindřicha Slavaty a členů královské komise.⁵⁷

Pavel Skála ze Zhoře popisuje celou událost takto: *„Mezitím paní vešla také do svého pokoje s mušketýry, a ti všicki měli luntý rozžžaté, jimžto podle napomínání ustavičného k stálosti dodávala vína hojně. I měla buď v tom pokoji aneb blízko něho ve sklepě prachu několik centnéřů; že se tehdy schylovalo již k večeru mezi 5 a 6 hodinou, a chtějíc jim dle obyčeje předešlého sama prach rozdávati, vešla s nimi do toho místa, a oni jak ožralí neměli žádného pozoru na sebe, ale jeden přes druhého dali se k sudu,*

⁵⁵ JIREČEK, Hermenegild, ed., *Codex iuris Bohemici* IV/1, Práva a zřízení zemská 1549, Praha : I. L. Kober, 1882, s. 224.

⁵⁶ SKÁLA ZE ZHOŘE, Pavel, pozn. 5, s. 439.

⁵⁷ BŮŽEK, Václav, et al., pozn. 36, s. 316.

*z něhož sypala jim do klobouků prach, až naposled kdosi z nich utrousil jiskru z luntů do toho prachu, tak že v okamžení týž prach zňal se a prudností svou celou tu stranu s předkem i s výstupkem tím, v němž panstvo to zůstávalo, rozhodil a v drt obrátil, tak že o náhlého a nenadálého domu toho rozvržení všickni téměř v něm zastížení od nejvyšších až do nejnižších tu mizerně zhynuli, jako i z lidu městského, kterýž před tím domem na tu tragédii se díval, osob nemálo.*⁵⁸

Eliška byla v sutinách nalezena s vytrženými náušnicemi z uší, bez šperků a bez šatů, že zůstala téměř nahá. Odnegli ji k měšťanu Janu Obešlovi, který se nad ní slitoval a od kramáře koupil plátno na košili a černou látku na sukni. Nechal udělat černou truhlu, ve které byla odnesena do kostelíčka sv. Jana Křtitele na Koštofranku a uložena vedle jejích služek. Důstojný pohřeb paní z Vartenberka prý regent Jeroným Bukovský zakázal.⁵⁹

Ota Jindřich z Vartenberka při soudním líčení, které následovalo, definitivně o nárok na smiřické panství přišel. Jeho podstatná část se pak v době rozsáhlých konfiskací a přesunů majetku dostala do rukou Albrechta z Valdštejna.⁶⁰

⁵⁸ SKÁLA ZE ZHOŘE, Pavel, pozn. 5, s. 441.

⁵⁹ TURČÍN, Oldřich, pozn. 24, s. 34.

⁶⁰ BŮŽEK, Václav, et al., pozn. 36, s. 316.

3 Závažnost činu Elišky Kateřiny Smiřické

Abychom mohli posoudit, o jak závažné pochybení se ze strany Elišky Kateřiny Smiřické jednalo, zda byl její přestupek zločinem či nikoli a zda byl trest, který mladou šlechtičnu za její prohřešek potkal, oprávněný, je nutné znát společenské souvislosti, ve kterých se její příběh odehrál. Následující kapitola má sloužit k pochopení vztahu raně novověké společnosti, zejména její urozené vrstvy, k sexualitě, mravnostním deliktům, způsobům jejich trestání a obecně k postavení žen v ní.

V raně novověké společnosti bylo podobné jednání – milostné plotky šlechtičny s neurozeným člověkem – přinejmenším nepřipustné a opovrženíhodné. Ať už motivy Elišky Kateřiny Smiřické k tomuto činu byly jakékoliv, nic to nemění na tom, že její počínání pošpinilo rodovou čest rodiny a překročila jím několikeré hranice společenského chování. Dopustila se smilstva, které raně novověké soudnictví považovalo za trestný čin. Sociální pravidla porušila tím, že se zapletla s člověkem nižšího společenského postavení, kterého pravděpodobně chtěla učinit i svým manželem, což by bylo na úkor rodových zájmů. Tehdejší společnost navíc nepovažovala muže a ženy za sobě rovné, proto podobné prohřešky hodnotila jako troufalejší a opovážlivější, byla-li hlavním aktérem dívka či žena. O tom, jak závažně vnímalo Eliščin prohřešek její okolí, vypovídá i fakt, že po nešťastné události v jičínském zámku byl Elišce Kateřině odepřen slavnostní a důstojný pohřeb.

3.1 Nerovnost muže a ženy

Při hodnocení prohřešku Elišky Kateřiny Smiřické je nutné vycházet z toho, že raně novověká společnost nevnímala muže a ženy jako rovnocenné bytosti. Toto nerovné postavení se projevovalo v mnoha oblastech, zejména pak v oblasti práva. Žena byla v této době ve své podstatě nesvéprávná, neměla právo organizovat svůj život či plánovat svou budoucnost podle svých představ, byla posuzována a za delikty trestána daleko přísněji než muž.⁶¹ Podřadné postavení ženy vyplývalo ze záporného postoje k jejich fyzické a fyziologickým projevům, ale i z podceňování jejich duchovna a

⁶¹ BŮŽEK, Václav, KRÁL, Pavel, *Člověk českého raného novověku*, Praha : Agro, 2007, s. 22.

intelektu. Existovaly názory, podle kterých byly ženy zdrojem veškerého zla, a tudíž i odsouzením hodným nástrojem ďáblovým.⁶²

Podřadné postavení ženy v raném novověku má své kořeny hluboko v minulosti. Starověcí filosofové, počínaje Aristotelem, spatřovali na ženě nedostatečnou schopnost myšlení a z toho důvodu měla být muži podřízena a jím ovládána. Žena byla považována za iracionální bytost se sklony k vášním, ke strachu, zábavám a touhám, ve kterých nachází bolest a slabost. Apoštolové sv. Petr a Pavel odůvodňovali podřadné postavení ženy Eviným hříchem v ráji. Další církevní učenci z tohoto důvodu upozorňovali na její slabost, skrze kterou se nechala jako první svést k hříchu a svrhla s sebou i muže. Proto je žena nižšího řádu a je dobrá jen k plození dětí. Mnozí zdůrazňovali také ďáblovu volbu, která padla na smyslnou Evu, u níž pro ženské vlastnosti předpokládal ďábel snadné svedení. V 5. století začal na ženy vlídněji shlížet Řehoř Velký, který vysoko hodnotil křesťanskou matku, jejímž předobrazem je Panna Maria. Růst mariánského kultu a přibývající počet světic a ženských klášterních komunit ale ještě neznamenal zastavení nepřátelských útoků proti ženám. V celoevropském měřítku nejtragičtěji vyvrcholily mizogynské⁶³ tendence v čarodějnických procesech. Vzdělání muži římské církve tak vyloučili středověké ženy z účasti na veřejném životě a uzavřeli je do kruhu rodiny a domácnosti. V přímé návaznosti na záporné názory církevních ideologů na ženy se vyvíjelo kanonické právo znevýhodňující jejich postavení v manželství.⁶⁴

Rozdílné vnímání chlapců a dívek souvisí i s rolemi, které tehdejší společnost přisuzovala dospělým mužům a ženám. Hlavou rodiny byl muž. To on reprezentoval rodinu na veřejnosti, zastával veřejné úřady, řídil hospodářství a finanční záležitosti. Muž si vybíral nevěstu, ne naopak. V raně novověké společnosti se ženy identifikovaly podle příbuzenských vztahů k mužům, tedy jako dcery, manželky nebo vdovy toho či onoho muže. Opačná identifikace je vzácnější.⁶⁵

O osudu ženy tedy rozhodovali mužští příslušníci rodiny, před svatbou otec, bratři, poručníci či rodinní přátelé a v manželství měl hlavní slovo manžel. Relativně

⁶² LENDEROVÁ, Milena, *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha : Karolinum, 2002, s. 13.

⁶³ Označení „mizogynie“ znamená nepřátelství k ženám.

⁶⁴ LENDEROVÁ, Milena, pozn. 62, s. 22–24.

⁶⁵ BŮŽEK, Václav, KRÁL, Pavel, pozn. 61, s. 20–21.

nezávislou se poprvé žena stávala po smrti chotě. Vdova byla doopravdy závislá pouze na své finanční způsobilosti a na přísném veřejném mínění.⁶⁶

Raně novověká společnost považovala toto nerovné postavení muže a ženy za zcela přirozené. Stejně jako jiné ženy toto podřadné místo po boku mužů respektovaly, měla se s ním i Eliška Kateřina plně ztotožnit. Ona neměla – a ani si nemohla myslet, že má – právo rozhodovat o svém budoucím životě, natož o tom, kdy, jak a za koho se provdá. Jejím úkolem bylo respektovat přání – sňatkovou politiku – otce, potažmo rodiny, a to tím spíš, že pocházela z urozeného a tak významného šlechtického rodu. Po celé věky zůstávala žena nesamostatnou, nesvéprávnou bytostí a tuto normu důsledně smetla až první světová válka.⁶⁷

3.2 Poškození rodové cti

Eliška Kateřina Smiřická svým jednáním pošpinila čest své rodiny. Právě na cti si raně novověká společnost, a šlechta především, velmi zakládala.⁶⁸ Nic nebylo pro muže a ženy všech společenských vrstev v raném novověku cennější než dobrá pověst, osobní bezúhonnost a čest. Čest byla předpokladem pro dobré vztahy s jinými lidmi, podmínkou pro úspěch v kariéře a získání nějakého významného úřadu či pro dobrou sňatkovou politiku.⁶⁹

Čest byla v raném novověku chápána jako jeden z hlavních atributů šlechtictví. Záležela především na dojmu, který o daném šlechtici nabývaly druhé osoby ze sociálního okolí. Ztráta cti znamenala pro šlechtice totéž, co přinášela ztráta samotného šlechtictví. Privilegované postavení šlechty vycházelo mimo jiné z přesvědčení, že právě ona je nositelkou základních lidských ctností. Šlechta byla vyzdvihována pro svoji věrnost, dobrotu, velkodušnost, sílu, spravedlnost, moudrost či smělost. Věřilo se, že tyto osobní kvality se dědí z otce na syna, ale samotný původ ještě neopravňoval k tomu, aby byl člověk považován skutečně za ctnostného. Každý šlechtic byl proto nucen v sobě tyto vrozené vlastnosti utvrzovat a vystavovat hrdě na obdiv. Čest si lidé

⁶⁶ LENDEROVÁ, Milena, pozn. 62, s. 114.

⁶⁷ LENDEROVÁ, Milena, et al., *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 69.

⁶⁸ BŮŽEK, Václav, GRULICH, Josef, BEZECNÝ, Zdeněk, *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*, Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 500.

⁶⁹ DÜLMEN, Richard van, *Bezeční lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, Praha : Dokořán, 2003, s. 7.

museli neustále střežit a chránit, protože mohla být velice snadno poškozena nebo ji mohl člověk dokonce ztratit. Pokud jednání šlechtice nebylo v souladu s dobovými nároky společnosti, které vyplývaly ze sociálního stavu každého člověka, ohrožoval tím čest nejen svou vlastní, ale i dobré jméno celého svého rodu. Šlechticova čest totiž měla i rámec skupinový. Jednání každého člověka bylo v raném novověku tradičně zkoumáno optikou jeho příslušnosti k rodině a k určité sociální skupině.⁷⁰

Člověk tedy musel ochraňovat jak svou osobní čest, tak i kolektivní čest skupiny, rodiny, rodu či stavu. Na vše, co se dotýkalo cti, reagoval každý jednotlivec nanejvýš citlivě, často až nepochopitelně prudce.⁷¹ Není tudíž divu, že Zikmund Smiřický uvrhl svou dceru Elišku Kateřinu za její nečestné a nedůstojné chování, jímž pošpinila dobré jméno rodiny, do vězení.

3.3 Navzdory rodovému zájmu

Chování Elišky Kateřiny bylo neuctivé i z toho důvodu, že plánovala žít s člověkem nižšího původu. Pokud by se milencům podařilo útěk realizovat a uzavřít nerovné manželství, Eliška Kateřina by porušila základní sociální pravidla a znevážila rodovou autoritu. Prosazení vlastní vůle na úkor rodového zájmu bylo považováno za skandální tím spíš, že hlavním aktérem tohoto přestupku byla žena, u níž se takové chování vnímalo jako mnohem opovážlivější a neuctivé.⁷²

Eliška Kateřina Smiřická by jistě nebyla první šlechtična, která zamýšlela uzavřít sňatek s neurozeným člověkem. Příslušníci panského a rytířského stavu si sice obvykle vyhlíželi své partnery opět mezi sobě rovnými, ale nebylo tomu tak vždy. Zatímco však sňatky pánů s dcerami rytířů nebyly výjimkou, příslušnice panského stavu se většinou vdávaly za muže stejného či vyšší společenského postavení, jinak ztrácely svůj společenský status.⁷³ Žena šlechtična nemohla svému muži nižšího společenského postavení dodat sňatkem šlechtictví, a to podle zásady, která říká, že žena se šlechtí po

⁷⁰ BŮŽEK, Václav, GRULICH, Josef, BEZECNÝ, Zdeněk, pozn. 68, s. 500–502.

⁷¹ DÜLMEN, Richard van, pozn. 69, s. 7–8.

⁷² BŮŽEK, Václav, GRULICH, Josef, BEZECNÝ, Zdeněk, pozn. 68, s. 505.

⁷³ BŮŽEK, Václav, et al., pozn. 36, s. 309.

muži, ale muž po ženě ne.⁷⁴ I s takovými důsledky musela Eliška Kateřina počítat, plánovala-li život s neurozeným člověkem.

Případů, kdy si urozená dívka brala poddaného člověka, nebylo mnoho, ale nedá se říct, že by se nestávaly vůbec. Tak například Marie Magdaléna z Kolovrat, vdova po Janu Zrinském, synovci Petra Voka, se provdala za neurozeného arivistu Martina Huertu a legalizovala tak dlouhodobý milenecký vztah. Ze strany českých šlechticů a šlechtičen se ale dočkala příkrého odsouzení než pochopení.⁷⁵

O tom, koho si urozená dívka vezme za manžela, rozhodovala její rodina, resp. otec, sourozenci nebo poručníci. Tato skutečnost vycházela ze starých představ o tom, že je třeba dívce, která opouští svou původní rodinu a zbavuje se její ochrany, opatřit co nejlepší ochranu novou.⁷⁶ Sňatky v raném novověku nebyly mezi dvěma mladými lidmi uzavírány z citové náklonnosti, ale byly domlouvány mezi rodinami jako jakýkoliv jiný obchod. Citové pohnutky a vzájemná láska nebyly pro uzavření manželství rozhodující, nebyly jeho dostatečným základem. Nedá se však říct, že by při výběru partnera nehrály roli vůbec žádnou. Mladí šlechtici, od nichž (resp. od jejich rodiny) vycházela iniciativa k uzavření sňatku, sice nechávali volný průchod svým smyslům a citům, zároveň si však museli být vědomi dalších důležitých okolností, které jejich rozhodnutí ovlivňovaly. Byla to především společenská přijatelnost volby, finanční situace rodiny a budoucí nevěsty, výše věna, někdy také i náboženská orientace vyvolené dívky. Citový vztah mezi snoubenci byl však okrajovou záležitostí, ne rozhodujícím kritériem. Stejně tak i krása ženy nebyla téměř důležitá.⁷⁷ City či sexuální přitažlivost mohly převládat spíše tam, kde lidem nevládl majetek.⁷⁸

Důvodů ke sňatku existovalo několik. Nejdůležitějším úkolem novomanželů bylo zplodit potomka, dědice rodového majetku, a zajistit tak pokračování rodu. Sňatek mezi členy dvou znepřátelených rodů mohl být počátkem jejich dalšího spojení. Šlechtici si dobře uzavřeným sňatkem mohli vylepšit společenskou prestiž a dostat se do vyšších kruhů soudobé politiky. Dalším významným motivem k uzavření sňatku byly samozřejmě i finanční záležitosti. Mladí šlechtici výhodným sňatkem mohli vylepšit

⁷⁴ MALÝ, Karel, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha: Linde, 2006, s. 104.

⁷⁵ KOLDINSKÁ, Marie, pozn. 45, s. 37.

⁷⁶ LENDEROVÁ, Milena, et al., pozn. 67, s. 284.

⁷⁷ BŮŽEK, Václav, et al., pozn. 36, s. 307–317.

⁷⁸ LENDEROVÁ, Milena, et al., pozn. 67, s. 111.

svou finanční a majetkovou situaci. O lukrativnosti nevěst rozhodovalo jejich věno a skutečnost, zda měly šanci přinést do rodiny nemovitý majetek.⁷⁹ Pokud chtěla rodina svým dcerám zajistit odpovídající postavení v manželství, a to bylo otázkou cti pro celou rodinu, bylo třeba dívky zabezpečit patřičným věnem. A to vždy představovalo neúměrnou zátěž pro rodinné hospodaření.⁸⁰

Mladé šlechtičny se tak stávaly předmětem politických či majetkových propočtů svých otců, bratrů či poručníků.⁸¹ Ale i mezi takovými snoubenci mohla přeskočit jiskra. Je logické, že touhy mladých urozenců se často dostávaly do protikladu vůči sňatkové politice jejich rodičů nebo poručníků, kteří jejich zamilovanost považovali za přechodný rozmar. Většina mladých šlechticů a šlechtíčen se ale nakonec podrobila požadavkům rodičů a poručníků. Ti, kteří uzavřeli sňatek bez souhlasu jejich příbuzných, mohli být podle zemského práva vydědění.⁸²

Po tom, co jsme napsali, bychom se mohli domnívat, že Eliška Kateřina by mohla být poměrně žádanou nevěstou. Smiřičtí, kteří patřili mezi nejbohatší šlechtické rody a disponovali ohromným majetkem, jistě mohli své dceři zajistit věno ve více než dostačující výši. Navíc se řadili mezi sedmačtyřicet urozených panských tzv. starožitných rodů, jimž byly vyhrazeny nejvyšší zemské úřady.⁸³ Přiřazení se do takové rodiny mohlo být pro šlechtické mladíky přinejmenším lákavé. Přesto však Eliška Kateřina nejspíš mnoho nápadníků neměla. Otázkami, proč tomu tak bylo, se budu zabývat později.

3.4 Prohřešek proti mravům

Eliška Kateřina se dopustila smilstva, které se počítalo mezi delikty proti manželství a bylo právně stíháno.⁸⁴ Raně novověké soudnictví totiž trestalo i takové prohřešky, které dnes za zločin nepovažujeme. Jsou to ty formy zločinů, které zanikly s občanským právním státem. Vedle velké skupiny deliktů proviňujících se proti

⁷⁹ BŮŽEK, Václav, et al., pozn. 36, s. 315.

⁸⁰ BŮŽEK, Václav, KRÁL, Pavel, pozn. 61, s. 20.

⁸¹ BŮŽEK, Václav, et al., pozn. 36, s. 310.

⁸² BŮŽEK, Václav, GRULICH, Josef, BEZECNÝ, Zdeněk, pozn. 68, s. 504–505.

⁸³ Tamtéž, s. 84–85.

⁸⁴ MALÝ, Karel, pozn. 74, s. 124.

mravnosti a morálce doby, kam patří smilstvo a krvesmilstvo neboli incest, sodomie⁸⁵, bigamie, únos a znásilnění, cizoložství, prostituce a kuplířství, sem patří například i řada prohřešků proti dobovému nábožensko-církevnímu řádu, jako je kacířství a čarodějnictví. Za mravnostní přestupky následoval stejně tvrdý trest jako v případě vraždy nebo krádeže. Vyplyvá to z těsného propojení světského a náboženského; cílem trestů pak bylo člověka polepšit. Tyto delikty nepoškozovaly bezprostředně práva jiných osob (kromě znásilnění a cizoložství) nebo práva vrchnosti, proto se stíhání mohlo uskutečnit jen na základě udání, takže před soud se dostal jen zlomek skutečných případů.⁸⁶

Jedinou společensky přijatelnou formou sexualit v raném novověku byly intimní styky řádně oddaného muže a ženy.⁸⁷ Ale i toto sexuální manželské soužití podléhalo určitým normám. Cílem a smyslem manželského soužití bylo zplození potomka, dědice rodového majetku, které zaručovalo biologické pokračování rodu. A právě snahy o reprodukci byly jedinými okamžiky, kdy se pohlavní styk nepovažoval za hřích.⁸⁸ Legitimní potomci se mohli rodit výhradně v manželství a potomci narození mimo něj byli považováni za méněcenné a odepírala se jim veškerá dědická práva. I v manželství měli lidé zůstat cudnými, neměli usilovat o sexuální uspokojení a vyvarovat se veškerého chování, jehož cílem by byla individuální rozkoš.⁸⁹

Možnost sexuálního splynutí manželů ovlivňovaly i jiné faktory, neboť často chyběly podmínky pro intimní a něžné soužití. Na blízku se ustavičně nacházely cizí osoby, ženy byly často těhotné, a v některých údobích byl styk dokonce zakázán – zejména v posvátném šestinedělí, při menstruaci či v době pravidelných liturgických svátků.⁹⁰ Navíc podmínky, za kterých byla manželství uzavírána, často přímo vylučovaly možnost citově-sexuálního naplnění. Manželská láska neměla tehdy s láskou, jakou známe dnes, mnoho společného. Křesťanské manželství nevyžadovalo žádný citový soulad, ale byl to svazek, ve kterém každý musel zastávat předepsanou roli

⁸⁵ „Sodomie“ je souhrnné označení pro skupinu mravnostních deliktů, zahrnující homosexualitu, zoofilii, onanii apod.

⁸⁶ DÜLMEN, Richard van, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*, díl 2., Vesnice a město, Praha : Argo, 2006, s. 239.

⁸⁷ KOLDINSKÁ, Marie, pozn. 45, s. 126.

⁸⁸ BŮŽEK, Václav, et al., pozn. 36, s. 337.

⁸⁹ DÜLMEN, Richard van, *Kultura a každodennost v raném novověku (16. – 18. století)*, díl 1., Dům a jeho lidé, Praha : Argo, 1999.

⁹⁰ BŮŽEK, Václav, et al., pozn. 36, s. 330.

a jenž měl směřovat ke splnění manželských úkolů daných Bohem. Základ manželství netvořily city, ale solidarita, vzájemná podpora, spolehlivost, střízlivost, úcta a respekt k partnerovi. V tom spočívala i jejich vzájemná náklonnost a láska.⁹¹ Přílišná vášeň a bouřlivé emoce podle dobových představ neměly v příkladném manželství místo. Neměla nic společného s vnitřní oddaností ani s pocity štěstí. Opravdové milostné vztahy byly spíše výjimkou.⁹²

V tom tví i podstata toho, proč lidé – především příslušníci šlechty, kteří žili v manželství uzavřených jako dobrý obchod či z politických důvodů, vyhledávali milostná dobrodružství a uspokojení mimo něj. Šlechtici byli často na cestách, kde nacházeli mnoho příležitostí k nevěře. I ženy úředně zaneprázdněných šlechticů, ve společnosti známé a vážené jako počestné manželky, milující matky a rozšafné hospodyně, vyhledávaly v anonymitě pražských měst milostná dobrodružství s mladými kavalíry.⁹³

3.4.1 Mimomanželská sexualita mužů a žen

Nevěra, smilstvo a v podstatě i jakákoli jiná sexuální aktivita, jež se děla mimo manželství a nevedla v jeho rámci ke zplození potomka, byla nežádoucí a považovala se za zločin. Pokud tyto mravnostní delikty nezůstaly utajeny, hříšníci za ně nikdy nebyli potrestáni stejně. I v oblasti hodnocení a trestání mravnostních přestupků se projevovalo nerovné postavení mužů a žen. Prohřešky proti mravům společnost připisovala většinou ženám, proto se za ně před soudem ocitaly daleko častěji než muži. Ženy byly také poněkud přísněji trestány, v případě nevěry jim šlo i o život, zatímco muži často vyvázli jen s peněžitou pokutou – pokud se jejich přestupek vůbec řešil.⁹⁴

3.4.1.1 Předmanželská sexualita mužů

Na předmanželskou sexualitu žen reagovala společnost jinak než u mužů. Zatímco v případě mužů se takové chování tolerovalo, nebo se v určitých případech dokonce očekávalo a nepřinášelo jim žádnou újmu na pověsti, ženy byly za podobné přestupky, pokud se o nich společnost dověděla, patřičně potrestány.⁹⁵

⁹¹ DÜLMEN, Richard van, pozn. 89, s. 171–177.

⁹² KOLDINSKÁ, Marie, pozn. 45, s. 34.

⁹³ LENDEROVÁ, Milena, pozn. 62, s. 52.

⁹⁴ DÜLMEN, Richard van, pozn. 86, s. 257.

⁹⁵ BŮŽEK, Václav, KRÁL, Pavel, pozn. 61, s. 22.

K předmanželskému pohlavnímu styku šlechtických mladíků byla společnost poněkud tolerantní a zdá se, že muži vstupovali do manželství zkušenější než jejich ženské protějšky.⁹⁶ Urození mladíci se těšili kvalitnímu vzdělání, které bylo zakončeno studiem v zahraničí a tzv. kavalířskou cestou. Pobyt daleko od přísných rodičů či poručníků jim umožňoval zažít dosud nepoznané sexuální zkušenosti, kterým se mladí šlechtici rozhodně nebránili. V prostředí aristokratických dvorů západní a jižní Evropy, kam kroky mladých šlechticů směřovaly nejčastěji, se lásku k ženě neslušelo skrývat, ale naopak demonstrovat.⁹⁷ V ojedinělých případech mladí šlechtičtí kavalíři popsali své první erotické zážitky přímo ve svých denících.⁹⁸

Mnozí ze šlechtických mladíků si do ciziny přiváželi již určité zkušenosti z domova z četných návštěv nevěstinců. Nevěstince byly v 15. a 16. století běžnou součástí téměř všech měst, byly povoleny a kontrolovány vrchností a byly také hojně navštěvovány příslušníky všech sociálních vrstev. Tolerovaly se také proto, že ve společnosti panoval názor, který v nich viděl prostředek snižující počet případných cizoložství, čímž vlastně sloužily k lepší ochraně manželek. Od 17. století byly postupně zakazovány, což souviselo s otázkou morálky, ale také s obavou před nakažlivými chorobami.⁹⁹

3.4.1.2 Panenství

Naproti tomu panenství bylo základním požadavkem, který se kladl na nevěstu při vstupu do manželského svazku, a to zejména pokud byla z vyšších společenských kruhů. Dívka byla v jistém smyslu „majetkem“ rodiny a byla vůči její i své cti vázaná povinností zachovávat panenství až do doby, kdy by se s vůlí otce, bratrů nebo poručníků provdala. Nedostála-li této povinnosti, ztrácela právo na věno a dědictví. Bylo tomu tak i v případě nedovoleného sňatku.¹⁰⁰

Rodiny si poctivost svých dcer pečlivě hlídaly. Šlo totiž o prestižní, morální a v zásadě i hmotný kapitál pro rodinu i dívku. Prvnímu tělesnému sblížení v manželském soužití přihlíželo zpravidla i několik svědků najednou, aby dosvědčilo, že nevěsta dobrovolně dodržela tuto očekávanou křesťanskou zvyklost a vstoupila do manželství

⁹⁶ BŮŽEK, Václav, et al., pozn. 36, s. 303–305.

⁹⁷ KOLDINSKÁ, Marie, pozn. 45, s. 32.

⁹⁸ LENDEROVÁ, Milena, pozn. 62, s. 45.

⁹⁹ DÜLMEN, Richard van, pozn. 89, s. 201.

¹⁰⁰ LENDEROVÁ, Milena, et al., pozn. 67, s. 80.

jako panna.¹⁰¹ Tyto kontroly měly zaručit nepotřísnění genetické čistoty rodiny.¹⁰² Závažnost porušení panenské čistoty před vstupem do manželství dokládá ostuda a vyobcování zmrhaných dívek všech společenských postavení.¹⁰³

Na rozdíl od chlapců byly dívky do 19. století vychovávány sice k „radostnému plnění jejího nejpřirozenějšího povolání, státi se matkou“, ale o podstatě početí se většinou nemohly dovědět nic. Počítalo se s jakýmsi poučením od matky, ale nevíme, zda a do jakých detailů matka s dcerou skutečně promluvila. Panovala rozšířená obava, že otevřené pokyny týkající se dospívání by mohly vést k předčasnému probouzení pudu pohlavního. Ideálem bylo zachovat co nejdéle nevinnost a neznalost dívky. Pro dívky, všemi prostředky udržované v nevědomosti, se mohla svatební noc stát drastickým ponaučením. Neblahou roli hrála naivita a nepřipravenost manželky, tak dominantní a bezohledné chování manžela. Pro příklad uveďme případ ženy, která se o své svatební noci v jednu hodinu ráno náhle opět objevila v bytě svých rodičů a zvonila na poplach, že toho příšerného člověka, za něhož ji provdali, nechce už nikdy vidět, neboť tento obludný šílenec se ji pokoušel svléci. Jen stěží se prý ubránila.¹⁰⁴

3.4.1.3 Smilstvo

Smilstvo, kterého se dopustila i Eliška Kateřina Smiřická, bylo v raně novověké společnosti po krádeži nejrozšířenějším deliktem.¹⁰⁵ Smilstvo Koldínův městský zákoník definuje jako delikt, při kterém je panna nebo vdova „zprzněna“ a děje se svobodně a dobrovolně.¹⁰⁶ K této formě neřesti patřil také styk mezi snoubenci, kteří plánovali v blízké době uzavřít sňatek, uzavření sňatku bez rodičovského souhlasu, konkubinát, tj. nesezdané soužití osob, a kuplířství. Důkazem smilstva bylo většinou až ženino otěhotnění.¹⁰⁷

Při ukládání trestu za tyto delikty velmi záleželo na tom, z jaké společenské vrstvy oba hříšníci pocházeli, s jakým partnerem byl intimní vztah udržován, jak často k němu docházelo, zda nebyl jeden z partnerů v manželském svazku apod. Šlechtičny sice

¹⁰¹ LENDEROVÁ, Milena, pozn. 62, s. 44.

¹⁰² BŮŽEK, Václav, KRÁL, Pavel, pozn. 61, s. 24.

¹⁰³ BŮŽEK, Václav, et al., pozn. 36, s. 305.

¹⁰⁴ LENDEROVÁ, Milena, et al., pozn. 67, s. 221–31.

¹⁰⁵ DÜLMEN, Richard van, pozn. 86, s. 257.

¹⁰⁶ JIREČEK, Josef, ed., *Práva městská Království českého a Markrabství moravského s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*, Praha : Věšhrd, 1876, s. 308.

¹⁰⁷ DÜLMEN, Richard van, pozn. 86, s. 257.

podléhaly právu zemskému, měšťanky městskému, venkovanky jako příslušnice poddanského obyvatelstva zůstávaly v pravomoci svých vrchností, nicméně vždy existovala snaha řešit prohřešky dívek i vdaných žen uvnitř rodiny uplatněním soukromého nadprávní hlavy rodiny. Také podle kanonického práva byl hlavou rodiny muž, který rozhodoval o dětech a měl právní odpovědnost za trestné činy své ženy a dětí.¹⁰⁸

Dostal-li se prohřešek dívky na veřejnost, stalo se tak na základě udání. Vždy tedy záleželo na tom, jak se k celému případu postaví rodina – v případě žen tedy otec, bratři, poručníci a popřípadě manžel. Ztráta panenství před uzavřením sňatku neznamenal hanbu jen pro dotyčnou dívku, ale i pro celou její rodinu.¹⁰⁹ Neposlušnou šlechtičnu tak čekalo opovržení vlastní rodinou, vězení a v neposlední řadě ztráta dědických nároků, kterou zajišťovalo ustanovení v zemském zřízení: „*A jestliže by se také přihodilo, že by která panna panenství svého nezachovala a to se v právě shledalo, má konečný díl a statek ... ztratiti.*“¹¹⁰

V městském a vesnickém prostředí se zpravidla za prohřešky proti mravnosti ukládal peněžitý trest, pranýř, vymrskání metlou a vypovězení z města a panství. Dále se uplatňovaly církevní tresty, jako každodenní návštěva kostela, vykonání poutě, a hlavně u žen stání před kostelem naboso, s rozpuštěnými vlasy a s prutem a svíci v ruce. V mnoha případech sice nebyla trestem smrt, ale uložené tělesné a zneuctvující tresty byly natolik tíživé, že následné vyhoštění bylo nutností.¹¹¹ V 18. století se stále častěji užívalo trestu nucených prací.¹¹²

Pokud se žena nařčená ze smilstva u soudu bránila tím, že byla znásilněna, musela dokázat, že tomu tak skutečně bylo. Násilník byl pak ztrestán mečem, případně vpleten do kola. Jindy se žena také mohla obhajovat tím, že smilnila pod tlakem svého partnera, který jí slíbil manželství. V takových případech mohl soud milencům jako „trest“ uložit sňatek.¹¹³

¹⁰⁸ LENDEROVÁ, Milena, et al., pozn. 67, s. 553.

¹⁰⁹ BŮŽEK, Václav, GRULICH, Josef, BEZECNÝ, Zdeněk, pozn. 68, s. 505–506.

¹¹⁰ JIREČEK, Hermenegild, pozn. 55, s. 224.

¹¹¹ DÜLMEN, Richard van, pozn. 86, s. 258.

¹¹² FRANCEK, Jindřich, *Zločin a sex v českých dějinách. Manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*, Praha : Rybka Publishers, 2000, s. 104–110.

¹¹³ FRANCEK, Jindřich, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha : Rybka Publishers, 1999, s. 184–187.

Na venkově se však přistupovalo k takovým případům poněkud tolerantněji, než například ve městech nebo mezi šlechtici. Mezi mužem a ženou, kteří se zasnoubili, sexuální styky v mnoha případech běžně probíhaly. Pokud došlo k otěhotnění, byl vykonán oddávací obřad a vše bylo v pořádku. Sexuální styky však mohla žena udržovat jen s mužem, jemuž byla zaslíbena, s nímž plánovala uzavřít manželství. Pokud se muž rozhodl, že si ženu nakonec nechce vzít, a ona byla schopna prokázat, že jsou zasnoubeni, mohl ho soud donutit, aby si ženu (navíc třeba těhotnou) vzal. Opustit těhotnou ženu bylo pro muže velmi nečestné.¹¹⁴

S trestem smrti za smilstvo se setkáváme jen v případech, když se ho dotýčná žena nebo muž dopustili opakovaně, nebo když se pojilo s dalšími trestnými činy. Smilstvo v mnohých případech vedlo k otěhotnění a nejedna nešťastná dívka se v bezvýchodné situaci rozhodla vyvolat potrat či novorozené dítě zabít. V takových případech byla dotýčná sťata, její tělo bylo vloženo do hrobu a srdce probito kulem. Stejně i ti, kteří potratu nebo infanticidii¹¹⁵ napomáhali. Pokud se žena k záměrnému potratu nebo vraždě novorozeněte nepřiznala, byla trestána jen za mravnostní delikt.¹¹⁶

3.4.1.4 Cizoložství

Pokud byl jeden z milenců v manželském svazku, byl by čin zároveň cizoložstvím. To bylo v raně novověké společnosti poměrně časté. Jak jsme již řekli, sňatky byly zřídka kdy uzavírány z lásky a oboustranné náklonnosti. Nenaplněná láska mohla v mnoha případech vést k vyhledávání jiných alternativ uspokojení a k nevěrám.¹¹⁷ Počet cizoložných žen byl v raném novověku stejně vysoký jako počet cizoložných mužů. Postupem času až do 18. století převažují mužští viníci.¹¹⁸

Delikt cizoložství se obecně mezi měšťany a poddanými posuzoval vcelku mírně, obvykle peněžitou pokutou, vězením, doprovázeným zneuctvujícími tresty na pranýři nebo v kostele či vypovězením, i když například Koldínův zákoník doporučuje ztrestání na hrdle.¹¹⁹ Trest smrti za cizoložství vynesl soud spíše ojediněle a zvláště u mužů byl vykonán jen tehdy, když se k cizoložství přidaly ještě další zločiny, zejména čarodějnictví, krádeže a vraždy. V opakovaných případech cizoložství bývala mužům

¹¹⁴ DÜLMEN, Richard van, pozn. 89, 193–194.

¹¹⁵ „Infanticidium“ je označení pro zahubení zpravidla nemanželského dítěte vlastní matkou.

¹¹⁶ FRANCEK, Jindřich, pozn. 112, s. 117.

¹¹⁷ LENDEROVÁ, Milena, pozn. 62, s. 52.

¹¹⁸ DÜLMEN, Richard van, pozn. 89, s. 202.

¹¹⁹ BŮŽEK, Václav, et al., pozn. 36, s. 337.

uťata hlava a ženy utopeny. Trest smrti za cizoložství byl zrušen v 18. století. Sňatek cizoložného páru byl nepřipustný, i kdyby předtím došlo k rozvodu původního manželství.¹²⁰

Ve šlechtickém prostředí, byla-li nevěra odhalena, očekával hříšníky přísný trest, a to především ženu. Cizoložná žena byla nejčastěji vyhnána, nebo dokonce zadržena.¹²¹ Navíc tento delikt, krom soudu, mohl stíhat i oklamáný manžel, který měl možnost podle zemského práva na místě zabít nevěrnou manželku i s milencem, podobné právo měl otec na svou dceru a jejího milence. Cizoložný šlechtic byl trestán poněkud mírněji, nejčastěji musel zaplatit nějakou peněžitou pokutu.¹²²

Některé ženy či dívky, které se oddávaly mimomanželským milostným dobrodružstvím, otěhotněly a dostaly se tak do tíživé ekonomické i sociální situace. Nejenže mohly být trestně stíhány za smilstvo či cizoložství, ale potýkaly se též s odsouzením svého okolí, zavržením vlastní rodinou, ale i otcem dítěte. Nemanželské dítě znemožnilo uzavřít matce později sňatek, též samo se potýkalo po celý svůj život s tímto stigmatem. Mnoho nešťastných dívek, vědomých si těchto těžkostí, které by potkaly ji i její dítě, kdyby se skutečně narodilo, se snažilo tento „neřádně nabitý plod“ zahubit. Pomoc hledaly u nejrůznějších „babek kořenářek“, které ženám dávaly rady, jak vyvolat potrat. Mnoho žen své dítě zahubilo těsně po jeho narození. Zavraždění novorozeněte byl zločin o to těžší, že matka znemožnila křest dítěte. Týkalo se to především dívek z nižších vrstev, které neměly příliš nadějně vyhlídky na uživení.¹²³

3.5 Srovnání s podobnými případy

Ze šlechtického prostředí k případům smilstva jako takového příliš mnoho informací nemáme. Případ Elišky Kateřiny nebyl jistě v české historii ojedinělý, nicméně nikde nenarostl do rozměrů všeobecně známého rodinného skandálu. O tom, že dívka nezachovala panenskou čistotu, svědčilo totiž až její otěhotnění. Velmi také záleželo na přístupu rodiny, která se mohla rozhodnout kolem celé aféry nedělat přílišný

¹²⁰ DÜLMEN, Richard van, pozn. 89, s. 183.

¹²¹ LENDEROVÁ, Milena, pozn. 62, s. 54.

¹²² BŮŽEK, Václav, et al., pozn. 36, s. 337.

¹²³ LENDEROVÁ, Milena, et al., pozn. 67, s. 571–578.

rozruch a celá věc se tudíž nikdy nedostala na světlo světa. O spoustě případů z těchto důvodů nevíme a ani o nich nikdy vědět nebudeme. Proto se v písemných pramenech s podobným případem, jako u šlechtičny Elišky Kateřiny Smiřické, téměř nesetkáme. Pro nedostatek pramenů tedy není možné její případ s čímkoli konfrontovat. Ze zástupu cudných renesančních hospodyň, vědomých si svých povinností k manželovi se tak vymyká jen Eliška Kateřina Smiřická.¹²⁴

Již jsme se zmínili o šlechtičně Marii Magdaleně z Kolovrat, která po smrti svého manžela navázala milenecký vztah s neurozeným Martinem Huertou. Stejně jako panny i vdovy měly zůstat cudné a neoddávat se milostným dobrodružstvím, praxe byla ale jiná.¹²⁵ Vdovství bylo totiž stavem, v němž žena požívala největší svobodu jednání, jakou jí české právo a česká společnost mohly poskytnout. Asi nejvýrazněji se to projevovalo v záležitosti uzavření manželství. Vdova mohla rozhodovat o své budoucnosti zcela svobodně, bez ohledu na své příbuzné, což ovšem nevylučovalo, že se s nimi o případném novém sňatku mohla radit, nebo mohla být pod jejich vlivem.¹²⁶ Je jasné, že její chování nebylo zcela v souladu s očekáváním veřejnosti, která se mohla nad jejím činem pohoršovat. Nikdo ji však nemohl za takovou věc poslat před soud, věznit či jinak trestat.

Jako další zajímavý příklad ze šlechtického prostředí týkající se deliktů proti manželství můžeme uvést případ paní Kořenské z Terešova. Ta se krátce po sňatku s Petrem Kořenským, stavu rytířského, dopustila nevěry nejspíše s blíže neznámým Jakubem Krčínem. Její muž ji za to v roce 1577 nechal zaživa zazdít do věže na tvrzi ve Svěbozích na jihu Čech. Na první pohled se tento trest zdá krutý, nicméně nebyl výjimečný a potrestat neposlušnou manželku náleželo k právům podvedeného manžela. Zazděná žena se z věže pokoušela dostat tím, že holýma rukama rozebírala kamennou zed'. Naštěstí ji po několika dnech tajně osvobodili havíři z nedalekých dolů.¹²⁷ O sedmdesát let dříve podobně nechal Mikuláš mladší Trčka z Lípy zazdít svou nevěrnou ženu, osmnáctiletou Kateřinu ze Šelmberka. Ta tehdy však tolik štěstí neměla.¹²⁸

¹²⁴ LENDEROVÁ, Milena, et al., pozn. 67, s. 230.

¹²⁵ LENDEROVÁ, Milena, pozn. 62, s. 114.

¹²⁶ LENDEROVÁ, Milena, et al., pozn. 67, s. 284–285.

¹²⁷ LENDEROVÁ, Milena, pozn. 62, s. 54.

¹²⁸ LENDEROVÁ, Milena, et al., pozn. 67, s. 553.

Jiným případem manželské nevěry je aféra Adama Havla Popela z Lobkovic, který přistihl svou manželku Markétu z Mollartu při činu s francouzským šlechticem Hanibalem ze Schönbergu. Přistiženého milence Adam Popel zavraždil. Protože ale nebylo žádných svědků a nikdo přesně nevěděl, co se stalo, byl později obviněn z vraždy. Avšak dříve, než bylo vyšetřování ukončeno, Adam Popel zemřel. Podle jedné z verzí odešel ze světa vlastní rukou, aby tak ochránil prestiž rodu.¹²⁹

Zdá se, že tresty u měšťanů či poddaných za smilstvo a cizoložství byly poněkud mírnější než u vrchnosti. Tak například v roce 1697 městská rada v Plzni odsoudila Jiřího Dubského a Dorotu Chotěbořskou, kteří „ve spolek obcovali“ k čtyřnedělnímu vězení.¹³⁰ V roce 1629 zase městský soud řešil obžalobu Anny Kornderferové, kterou pod slibem manželství obtěžkal Jiřík Ryvola. Soud nakonec rozhodl ve prospěch Anny, a Jiřík byl přinucen si těhotnou ženu vzít.¹³¹ Upozorníme však na to, že oba případy se staly mezi příslušníky stejné společenské vrstvy. Zatímco tyto hříšnice vyvázly poněkud s mírným trestem, Eliška Kateřina Smiřická za stejný čin dopadla podstatně hůře, když se její vězení protáhlo na dlouhých jedenáct let.

I tresty za cizoložství byly u nižších společenských vrstev v mnohých případech mnohem mírnější než v případě šlechty. V letech třicetileté války žil na Pardubicku Ondřej Svatoň, který opustil svou manželku a intimně se sblížil s vdovou Kateřinou Husákovou, která později otěhotněla. Společně se usadili v Hostovicích na Čáslavsku jako manželé, o skutečném sňatku však neuvažovali, protože čekali na úmrtí Svatoňovy manželky. Později byli vypátráni a uvězněni. Kateřina měla být vymrskána z města a vypovězena z panství. Oba ještě pobýli tři týdny ve vězení a během této doby stáli každou neděli nebo svátek před kostelem s rozsvícenou svící.¹³² Jiní cizoložníci Matěj Kovář ze Zámostí u Hradce Králové a Jana Plšková (oba ve stavu manželském), jejichž případ řešili městští konšelé v Pardubicích v roce 1575, dopadli poněkud hůře. Jana byla vypovězena z panství, on pobyl nějaký čas ve vězení. Po jeho propuštění se milenci

¹²⁹ POSPÍŠILOVÁ, Pavla, *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, Diplomová práce, Univerzita Pardubice, 2010, s. 30.

¹³⁰ FRANCEK, Jindřich, pozn. 112, s. 213.

¹³¹ Tamtéž, s. 186–187.

¹³² Tamtéž, s. 195.

scházeli znovu, čímž porušili zákaz dalších styků. Tentokrát je již trest smrti neminul, ona byla utopena, on sťat.¹³³

Vyšší tresty přicházely na řadu, provázel-li mravnostní delikt ještě jiný trestný čin. Nejčastěji se jednalo o záměrné potraty či infanticidium. Například v roce 1696 dívka jménem Judita Jägrová z Kosmonos smilnila s mlynářským tovaryšem Václavem Dlaskem a otěhotněla s ním. Narozenému nemluvněti podřezala krk a hodila jej sviním. Při výsleších nejprve popírala, že by se dítě narodilo živé, když však přišly na řadu útrpné výslechy, Judita se nakonec přiznala. Byla odsouzena k trestu smrti stětím, její tělo bylo následně vloženo do hrobu, srdce probito kulem a zahrabáno.¹³⁴ Podobně dopadla i Dorota Brunšvegrová, která otěhotněla se synem mlynářky Jiříkem Březenským. Dítě porodila na zahradě u vody, zpanikařila a dítě do ní vhodila. Za tento čin ji postihl stejný trest, jako předešlou hříšnici - byla sťata, vložena do hrobu a srdce probito kulem.¹³⁵ V mnohých případech byla ale provinilá žena, která se dopustila vraždy novorozeněte, byla do země zahrabána zaživa a až poté probita kulem. Stětí, jež mohlo zahrabání a probití kulem předcházet, bylo spíše aktem milosrdenství, udělovaný při polehčujících okolnostech.

¹³³ FRANCEK, Jindřich, pozn. 112, s. 142.

¹³⁴ FRANCEK, Jindřich, *Zločin a trest na Jičínsku v 16. – 18. století*, Jičín : TomTour, 2012, s. 151–55.

¹³⁵ Tamtéž, s. 157–58.

4 Adekvátnost trestu

4.1 Motivy Elišky Kateřiny

Ještě než se začnu zabývat samotnou adekvátností a výší trestu, který byl Elišce Kateřině Smiřické za její přestupek vyměřen, pokusím se odpovědět na otázky, co vlastně mladou šlechtičku k takovému jednání vedlo. Uvědomovala si vůbec, co činí? Jako dobře vychovaná dívka z urozené rodiny si totiž musela být vědoma svých povinností, které měla vůči své rodině, rodu a stavu, a též musela tušit, že její prohřešek, nezůstane-li utajen, bude přísně a tvrdě potrestán.

Z výpovědi její sloužky Evy je však patrné, že vztahy v rodině Smiřických nebyly zrovna nejlepší. Eliška Kateřina zřejmě strádala nedostatečnou péčí matky a pozorností otce, který byl neustále zaměstnán svými povinnostmi, trpěla snad i nějakým komplexem méněcennosti, neboť nebyla příliš krásná a snad měla i nějakou fyzickou vadu. Krom toho její matka Hedvika z Házmburka vždy upřednostňovala Eliščinu mladší sestru Markétu Salomenu. Na odchod z domova Eliška Kateřina pomýšlela i dříve, tehdy ovšem ještě nebyl míněn zcela vážně. Eliška Kateřina „*na mateř svou naříkávala, že jí vždycky laje, že není pěkná a nerovně chodí, a kdyby věděla kterak, že by preč do některého města ušla a tam se šitím živila.*“¹³⁶ Plán na útěk s mladým kovářem byl však scestný a nerealizovatelný. Není jasné, kam by se mladá šlechtička chtěla s kovářem uchýlit a jak plánovala nadále uspořádat svůj život.

Pokud by se mladým milencům společný útěk přece jen podařil zrealizovat, Eliška Kateřina by klesla ve společenském žebříčku velmi hluboko. Musela by se vzdát veškerého přepychu, ale i zázemí a jistot, které ji doposud poskytovala rodina. Byla by pak odkázána sama na sebe a musela by se živit prací vlastníma rukama. Mohla myslet taková dívka, příslušnice nejbohatšího a nejmocnějšího rodu v Čechách, odchod z domova vůbec vážně? Uvědomovala si do důsledku všechno, co by ji čekalo? Dokázala si taková dívka vůbec podobný život představit?

Do kováře Jiříka však byla Eliška Kateřina beznadějně zamilovaná, nemůžeme ho brát jen jako oběť Eliščiných propočtů, důvod k tomu, aby mohla opustit domov. To dokládá i výrok sloužky Evy „*toho Jiříka kováře tak zamilovala, že nikterak od toho*

¹³⁶ Archiv Národního muzea, Výpověď Evy Hlavaté, Genealogická sbírka H51-Smiřičtí.

*odvésti nedala a mne prosívala, abych se pomohla Pánu Bohu za to modliti, aby se jí za manžela dostal. Když sem já ji z toho vyvozovala a předkládala, že to nemůže býti, jsou on prostý člověk a ona tak vysokého rodu, na to mi odpovídala, že budou znamenité války a mory, mnohý věci se promění a rodičové mohou pomříti, a předkládala někdejší písmo svatá, že mnozí svatí, zač sou se Pánu Bohu modlívali, to obdrživali.*¹³⁷

Z výpovědi služky Evy vyplývá, že Jiřík nebyl první objekt jejího zájmu, kterého se pokoušela svést. Mladá dívka byla též ovlivněna působením kosteleckého klíčníka Václava, „*který frejerské věci o milování spisoval a jí, šlechtičně o tom oznamoval, toho spisování někdy i dvakrát za den dodával a ona o něho toho přijímala a s ním o těch věcech začastý rozprávěla.*“¹³⁸ Někteří interpretují její chování jako sexuální posedlost, a i my musíme uznat, že Eliška Kateřina byla přeci jen dost vášnivá dívka. Uvážíme-li, že její internace se podobala nějaké formě domácího vězení, alespoň co se týče jejího pobytu na Kumburku, ať už to bylo místo jakkoliv nepohodlné ve srovnání s tehdejšími zámeckými sídly, je možné, že ji rodina uvěznila i z preventivních důvodů, aby se podobné incidenty neopakovaly.

Připomeňme ještě jednou, že ačkoli byly šlechtičny Smiřické velmi lukrativními nevěstami, nejevilo o ně příliš nápadníků zájem. Nemáme podklady tomu, abychom zhodnotili, jakou iniciativu v tomto směru vyvíjeli Smiřičtí. Naskytuje se otázka, zda Smiřičtí s provdáním dcery vůbec počítali. Možná, že s vdavkami svých dcer otáleli, aby nepřišli o část majetku v souvislosti s vyplacením věna. Narození dcery vždy znamenalo neúměrnou zátěž na rodinné hospodaření, ale na druhou stranu s tím museli počítat. Je také možné, že se jim žádný z potencionálních ženichů – měla-li Eliška Kateřina vůbec nějaké – nejevil dostatečně vhodný. Smiřičtí byli nejmocnějším a nejbohatším rodem v zemi, možná že očekávali nějakou lukrativní nabídku, která by přišla například ze zahraničí. Nabídka k uzavření sňatku totiž přicházela od muže, respektive jeho rodiny.

Měli bychom se také zamyslet nad tím, co mohla muži Eliška Kateřina nabídnout jako žena. Z výpovědi služky Evy víme, že Eliška Kateřina příliš krásy nepobrala (podobně jako ostatní šlechtičny Smiřické) a nejspíš kulhala – „*není pěkná a nerovně*

¹³⁷ Výpověď Evy Hlavaté.

¹³⁸ Tamtéž.

*chodí.*¹³⁹ To ovšem nemohlo být pro potencionální nápadníky rozhodující, protože sňatek domlouvala rodina, a budoucí manželé se často poprvé setkali až u zasnub. Navíc prvořadě nebyly krása a city, ale společenské postavení, výše věna apod. Víme také, že Eliščin bratr Jindřich Jiří byl slabomyslný. Nemohla snad i ona trpět nějakou slabší mentální vadou či jinou – třeba i psychickou – poruchou, kvůli které by ji rodiče mohli bránit uzavřít sňatek? Samozřejmě by nemohlo jít o nějakou vážnou retardaci, protože víme, že Eliška Kateřina uměla číst a psát. Tyto úvahy se zdají být méně pravděpodobné tím spíš, že po letech se přeci jen nápadník našel. Tentokrát však cena Elišky Kateřiny značně stoupla, neboť nyní mohla být dědičkou rodového majetku Smiřických. Taková motivace pak mohla být dost silná na to, aby tyto drobné nedostatky potencionální ženich přehlédl. Ostatně, Otovi z Vartenberka tehdy Eliščina „divoká minulost“ – věděl-li o ni – vůbec nevadila.

Co se zdá ale jako nejpravděpodobnější je, že otec rodiny – Zikmund Smiřický – byl natolik zaneprázdněný povinnostmi spojených se správou jeho obrovského panství a péčí o své syny, kterým jako budoucím dědicům rodových statků bylo nutné zajistit kvalitní vzdělání, že na hledání vhodných manželů pro své dospívající dcery a řešení jejich vdavek prostě neměl čas. Eliška Kateřina zkrátka třeba jen nechtěla čekat, toužila po harmonickém životě a manželství, a když se nápadníků nedostávalo, rozhodla se hledat lásku mezi poddanými bez ohledu na zájmy své rodiny, a překročit tak meze společenského chování. Takové chování se však nehodí na slušně vychovanou dívku z urozené rodiny. Jako šlechtična měla přeci hájit čest svého stavu, své rodiny, ne ji poškozovat svým nemravným chováním. Toho si musela být Eliška Kateřina vědoma a stejně tak musela počítat s tím, že prozradí-li se její milostný románec, zaplatí za to velmi drazé.

Na jednání mladé šlechtičny působilo pravděpodobně více faktorů. Máme před sebou obraz nedoceněné a zakomplexované, ne příliš krásné dívky, šlechtičny, která to „doma“ neměla jednoduché a která se snažila uniknout z ne příliš vřelého rodinného prostředí. Toužila po lásce, citovém naplnění, snad i rodině, možná po jiném životě a dobrodružství, a nakonec nezvládla svou smyslnost.

¹³⁹ Výpověď Evy Hlavaté.

4.2 Trest

Shrňme nyní, jak na smilstvo a mravnostní delikty vůbec pohlížela raně novověká společnost a jaké tresty za ně hříšníkům hrozily. Jak už jsme ale řekli, smilstvo bylo druhým nejrozšířenějším deliktem. Tresty za pouhé smilstvo nebyly v raném novověku příliš vysoké, jednalo se zejména o vypovězení z města a panství, veřejné pranýřování, peněžní pokutu či žalář do dvou let. Připomeňme, že jakkoliv by se mohly tyto tresty zdát mírné, znamenaly pro dívku (a zároveň její rodinu) ztrátu cti a cejch na zbytek života. V některých případech mohlo být výsledkem nechtěné otěhotnění, které s sebou dívce přinášelo řadu sociálních a ekonomických problémů, takže hříšná dívka se nakonec vytestala sama. Vyšší tresty přicházely na řadu, došlo-li zároveň k dalšímu trestnému činu, např. k záměrnému potratu či vraždě novorozeněte. V takových případech přišel na řadu trest smrti, a to nejen pro hříšnou matku, ale i toho, který infanticidiu nebo potratu napomáhal.

Milostné románky vdaných či ženatých mohly končit také vraždou podvedeného manžela či manželky, pak byli hříšníci potrestáni na hrdle. Někdy se mravnostní delikty pojily s čarodějnictvím, kdy se zamilovaná dívka snažila získat lásku svého vyvoleného kdejakými lektvary a kouzly. V takových případech záleželo na tom, zda dívka muži svými čarodějnickými pokusy nějak ublížila na zdraví. Způsobila-li svým „čarováním“ někomu újmu na zdraví, čekal ji trest smrti. Nevěra u žen byla trestána poměrně přísně, podvedený muž mohl beztrestně zabít nevěrnou manželku i jejího milence, přistihl-li je při činu. Několikrát se setkáváme i s trestem zazdění nevěrné ženy. V městském či vesnickém prostředí se však nevěra obvykle tak přísně netrestala, obvykle soudci vynášeli tresty v podobě vypovězení z města a panství, pranýře, peněžní pokuty, žaláře do dvou let či nucených prací. Vyšší trest následoval až v případě, že se dotyční milenci nepoučili a přes zákaz soudu se intimně stýkali i nadále.

Na základě tohoto přehledu lze konstatovat, že tresty za mravnostní delikty byly tím vyšší, čím vyšší bylo společenské postavení hříšníků. To souvisí s tím, jaký důraz kladli příslušníci různých společenských vrstev na svou čest a jak si ji snažily hájit. Značný nesouměr spatřujeme také ve výši trestů vynesných u žen a mužů. Žena a muž nebyli nikdy posuzováni stejně, žena byla za stejný delikt potrestána daleko přísněji než muž. Vyplývá to z jejího podřadného postavení ve společnosti, které musela respektovat.

4.2.1 Vězení

Smiřičtí se nejprve rozhodli prohřešek Elišky Kateřiny řešit svépomocí - tím, že ji vsadili do „domácího“ vězení, nejprve sice do nepříliš příjemného ve sklepení na zámku Hrubá Skála, poté do o něco volnějšího na hradě Kumburk. Soudní – veřejné – řízení přišlo na řadu teprve, když si její sestra Markéta Salomena potřebovala pojistit, že ona sama je jedinou právoplatnou dědičkou rodového jmění Smiřických.

Jedenáctileté věznění, které za smilstvo a ztrátu panenství před sňatkem potkalo Elišku Kateřinu, je přece jen s ohledem na její postavení více než dost. Smiřičtí její pochybení, které by bylo možné interpretovat jen jako jedno klopýtnutí, nafoukli do nepřiměřených rozměrů. Je více než jasné, že se tak snažili vyloučit nešťastnou Elišku Kateřinu z účasti na dělení rodového majetku. V době Eliščina uvěznění sice žili všichni její sourozenci, ale v souvislosti s vývojem událostí, kdy jednotliví členové rodu Smiřických postupně umírali, se prostě nehodilo Elišku Kateřinu pustit ven.

Faktem ale zůstává, že Eliška Kateřina mohla dopadnout mnohem hůř. (Opomineme-li, že se ze svého osvobození neměla možnost už příliš dlouho radovat.) Kdyby tehdy nevymřelo veškeré mužské potomstvo Smiřických a neotevřela by se otázka, komu připadne ohromný majetek Smiřických, zřejmě by se neobjevil ani žádný Ota Jindřich z Vartenberka, který s vidinou rychlého zisku nešťastnou Elišku Kateřinu z vězení osvobodil, a ona by tak zůstala ve vězení mnohem déle. Smiřičtí zřejmě nikdy neplánovali nehodnou dceru z vězení propustit, nebo se tím aspoň nechtěli zabývat.

Setkali jsme se i s případy, kdy hříšná žena byla za své mimomanželské pletky zazděna. Jednalo se sice z jejich strany o závažnější zločin, neboť vdané ženy svou nevěrou znevážily čest svého manžela a především zpochybnilly legitimnost potomstva jejich genetickou čistotu. Mohly však i Smiřičtí přistoupit k tak tvrdému trestu? Zřejmě ano, věc by zůstala jako jejich čistě rodinná záležitost, do které nikdo neměl právo zasahovat a ke které by společnost zůstala němá. Když bychom se měli zabývat tím, proč k takovému kroku tehdy Smiřičtí nepřistoupili, odpovědí může být jen to, že možná tehdy nebyly o provinění své dcery natolik přesvědčeny. Co když si opravdu prohřeškem Elišky Kateřiny nebyli tak úplně jistí? Důkaz o ztrátě panenství Elišky Kateřiny přišel přeci až o mnoho let později, tehdy měli v rukou jen ony Eliščiny cedulky Jiříkovi...

Těhotná Eliška Kateřina nebyla, nebo o tom aspoň nevíme. Dokládají to obě tvrzení jak Jiříka Wagnera, tak tvrzení samotné šlechtičny, zprostředkované Rudolfem ze Stubenberka. Mladý kovář říká: „*Jedno jak jest ona sama svou rukou dělala, tak jsem ji nechal a maje několikrát s ní činiti, však nikdy semeno mužské do života sem pustiti nesměl, nýbrž když k tomu přicházelo, hned jsem tak nechal, obávaje se, aby z toho něco nebylo, aby ona obtěžkána nebyla.*“¹⁴⁰ I Eliška Kateřina tvrdila, „*že plodu v životě žádného jest neměla, neb když jsou ten skutek činili, že jest do ní nic nepouštěl, než že to v košili zůstávalo.*“¹⁴¹ Pokud by se tehdy přišlo na to, že s neurozeným kovářem čekala dítě, kterého se nějakým násilným způsobem zbavila, čekala by ji jistě smrt.

4.2.2 Ztráta dědických práv

V souladu se zemským zřízením přišla Eliška Kateřina za ztrátu panenství před sňatkem o veškerá dědická práva včetně nároku na věno. Musíme však upozornit na to, že soud, který řešil spor sester Smiřických o majetek, neprobíhal zcela standardně. Soudní jednání probíhala ve zmatené atmosféře stavovského povstání, kdy celou věc projednávali direktori tehdejší stavovské vlády. Eliška Kateřina se ho osobně nezúčastnila, ačkoli ženy mohly ve svých sporech před zemským soudem vystupovat. Soudci tentokrát nedali možnost Elišce Kateřině se jakkoliv obhajovat a k vynesení rozsudku jim stačilo vlastnoruční doznání, které napsala Eliška Kateřina pod nátlakem Rudolfa ze Stubenberka ve vězení. Nakolik bylo její vlastnoruční doznání ovlivněno zoufalou situací, v níž se Eliška Kateřina nacházela, se můžeme jen dohadovat.

Někteří autoři uvádí, že Markéta Salomena tehdy podplatila prezidenta stavovského direktoria, kterým byl Václava Viléma z Roupova. Zaručila mu prý na českodubském panství poměrně značnou částku, a sice 50 tisíc kop grošů českých.¹⁴² Otázka je, jaký motiv k tomu Markéta Salomena měla, byla-li celá její rodina jedenáct let přesvědčena o pravdivosti Eliščinu pochybení. Dle ustanovení zemského zřízení by celý majetek Smiřických měl přejít do rukou Markéta Salomeny, neboť dle výpovědi Jiříka Wagnera Eliška Kateřina již prokazatelně pannou nebyla. Nebo snad výsledky Jiříka a služby Evy, které probíhaly právě v této době v českodubském vězení, byly nějakým způsobem zmanipulovány? Pravdou totiž je, že všechny prameny, ze kterých dnes vycházíme, jsou stylizovány tak, aby nahrávaly Markétě Salomeně a Elišku co

¹⁴⁰ Výpověď Jiříka Wagnera.

¹⁴¹ Svědectví Rudolfa ze Stubenberka.

¹⁴² FRANCEK, Jindřich, pozn. 6, s. 93.

nejvíce očernily. Eliška byla k písemnému doznání přinucena ve vězení, po nátlaku Rudolfa ze Stubenberka. Stejně na tom jistě bude výpověď Jiříka Wagnera i Evy Hlavaté, oba z řad poddaných, kterým mohla vrchnost pod hrozbou trestu nařídít v podstatě cokoliv.

O tom, zda na délku jejího věznění měly vliv zájmy sourozenců Smiřických, kteří se snažili vyšachovat Elišku z dělení rodového majetku, nejspíš nelze pochybovat. Musíme si však uvědomit, že v době Eliščina uvěznění byli naživu všichni její sourozenci, včetně členů náchodské větve Smiřických. Někteří Eliščini obhájci dokonce tvrdí, že celý její románek byl vymyšlený a že se stala jen obětí rodinných kalkulací, jejichž iniciátorem byla Markéta Salomena, která od počátku systematicky likvidovala všechny členy své rodiny, aby tak mohla soustředit veškerý majetek ve svých rukou. Tomu však odporuje fakt, že Markétě Salomeně bylo v době Eliščina uvěznění pouhých dvanáct let.

Pokud ovšem opomineme tyto nepodložené hypotézy a budeme považovat za pravdivé to, co vypověděl mladý kovář Wagner, služka Eva i rodinný přítel Rudolf ze Stubenberka, šlechtična Smiřická si s ohledem na dobovou morálku trest jistě zasloužila. V raně novověké společnosti nemohlo poškození rodinné cti, překročení sociálních a mravnostních pravidel, dopuštění se trestného činu zůstat bez odezvy a pokusu o nápravu. Ani urozená šlechtična nemohla uniknout trestu za nežádoucí chování, ať už mohlo jít z její strany jen drobné klopýtnutí.

Když bychom chtěli měřit výši jejího trestu optikou člověka 21. století, museli bychom konstatovat, že trest, který Elišku Kateřinu Smiřickou potkal, rozhodně adekvátní nebyl. V dnešní době je pro nás nepředstavitelné, aby muž a žena byli za stejné prohřešky trestáni rozdílně. V raném novověku muž v případě nevěry zaplatil jen peněžitou pokutu či si odseděl pár dní ve vězení, většinou se však nevěra u mužů vůbec neřešila. Podvedená žena se ve většině případů však rozhodla s nevěrným mužem zůstat, únik z takového manželství totiž nebyl nikdy snadný. Zvláště katolická církev hájila manželství jako svátost a trvala na jeho nerozlučitelnosti. Mállokterá žena tíživou situaci v manželství, které způsobily četné nevěry jejího manžela, řešila rozvodem či

rozlukou.¹⁴³ Naopak hříšná žena nevěrou riskovala mnoho, neboť ji šlo o vlastní život. Stejně tomu bylo u předmanželských intimních styků. Zatímco u šlechtických mladíků se takové chování tolerovalo, a v určitých údobích dokonce očekávalo, žena byla za takové chování potrestána. Tím se přísný trest, který stihnul Elišku Kateřinu, za „jedno“ klopýtnutí může jevit neadekvátní a přemrštěný.

Ač v dnešních poměrech mají muž a žena před zákonem rovné postavení, v povědomí společnosti je tato genderová nerovnoprávnost stále zakořeněna. I dnes společnost snáze přehlédne nevěru a milostné avantýry muže, než podobná dobrodružství žen. Má-li dnes muž úspěch u více žen, požívá často od svých vrstevníků velkého obdivu. Když má žena více mužů, je považována za „lehkou“. Zdá se, že od muže je i dnes takové chování více očekávatelné, jako kdyby k němu měl nějaké přirozené právo. I v nás dodnes přetrvává obraz „zlobivého kluka“ a „hodné, slušně vychované dívky“, jejíž prohřešky jsou vnímány opovážlivějšími než u mužů.

¹⁴³ LENDEROVÁ, Milena, et al., pozn. 67, s. 120–125.

ZÁVĚR

Eliška Kateřina Smiřická se ve svých sedmnácti letech zamilovala do poddaného, kováře Jiříka Wagnera, se kterým navázala – po době přemlouvání, podplácení a nátlaku – intimní vztah. Mladí milenci se stýkali mezi lety 1607–1608 v odlehlých prostorách kosteleckém zámku, tehdejší rezidenci Smiřických. Když se Eliška Kateřina pokusila s mladým kovářem utéct, byl její románec prozrazen. Za trest byla svou rodinou jedenáct let vězněna na Hrubé Skále a hradě Kumburk. Její prohřešek měl však i majetkoprávní důsledky, neboť urozené šlechtičny, které přišly o panenství ještě před uzavřením sňatku, ztrácely veškerá dědická práva, včetně nároku na věno. Když v roce 1618 zemřel poslední mužský potomek rodu Smiřických, byla Eliška osvobozena z vězení zchudlým šlechticem Otou z Vartenberka, který ji pojal za svou manželku a jejím jménem vznesl nároky na část tohoto rodového majetku. Případ se dostal před soud, který jednoznačně rozhodl ve prospěch mladší ze sester Markéty Salomeny, do jejíž rukou přešel veškerý majetek Smiřických.

V raně novověké společnosti byly trestně stíhány i takové delikty, které dnes za zločin nepovažujeme. Patřila sem především velká skupina mravnostních prohřešků, a to zejména smilstvo (předmanželský styk) a cizoložství (nevěra). Tyto mravnostní delikty mohly být však soudně stíhány jen na základě udání a většina rodin se snažila tyto zločiny u svých potomků řešit svépomocí. Mimomanželské aktivity byly rozšířené zejména v nižších společenských vrstvách, zvláště ve vesnickém prostředí, kde se takové chování do jisté míry tolerovalo. Bylo například běžnou praxí, že spolu sexuálně žili milenci, kteří byli zasnoubeni a plánovali uzavřít sňatek. Tresty mezi poddanými byly proto, ať už byly jakkoli zneuctvující, mnohem mírnější než ve šlechtickém prostředí. Čím urozenější člověk byl, tím opovážlivější se takové chování jevílo, a tím přísněji se trestalo, a to tím spíše, byla-li viníkem žena. Smilnila-li dívka nižšího společenského postavení, byla vystavena veřejné pohaně na pranýři a poté vyhnána z města či panství. Smilnila-li dívka z urozené vrstvy, čekalo ji opovržení vlastní rodinou, vězení a ztráta dědických práv.

S ohledem na dobovou morálku, postavení žen ve společnosti a jejího vztahu k sexualitě a mravnostním deliktům, postavení žen ve společnosti, šlechtična Smiřická si jistě trest zasloužila. Eliška Kateřina nepřipravila jen sama sebe o dědická práva a nárok na věno, ale překročila řadu sociálních a mravnostních pravidel, dopustila se trestného

činu, ale především poškodila čest své rodiny. Příčiny jejího prohřešku musíme hledat někde v její vášnivé povaze, touze po lásce a rodinném životě a nepříliš vřelým domácím prostředím, způsobeném zejména Eliščinou matkou Hedvikou, která protěžovala svou mladší dceru Markétu Salomenu. Ať už Eliška Kateřina byla, jaká byla, ať už se z její strany jednalo o krátkodobé selhání, trestu za nežádoucí chování uniknout nemohla.

Je nesporné, že otázka dědictví Smiřických měla na dobu Eliščina uvěznění nemalý vliv. V době jejího uvěznění sice žili všichni její sourozenci, ale v souvislosti s vývojem události, kdy jednotliví členové rodu Smiřických postupně umírali, se prostě nehodilo Elišku Kateřinu „pustit ven“. Vezmeme-li v úvahu Eliščinu náruživou povahu, můžeme její uvěznění chápat jako jistou formu preventivního opatření.

V dnešní době je pro nás nepředstavitelné, že by muž a žena měli být za stejné prohřešky trestáni rozdílně. V raném novověku muž v případě nevěry zaplatil jen peněžitou pokutu či si odseděl pár dní ve vězení, většinou se však nevěra u mužů vůbec neřešila. Naopak hříšná žena nevěrou riskovala mnoho, neboť ji šlo o vlastní život. Stejně tomu bylo u předmanželských intimních styků. Zatímco u šlechtických mladíků se takové chování tolerovalo, a v určitých údobích dokonce očekávalo, žena byla za takové chování patřičně potrestána. Tím se přísný trest, který stihnul Elišku Kateřinu, za „jedno“ klopýtnutí může jevit neadekvátní a přemrštěný. Na druhou stranu, i přesto, že v dnešních poměrech mají muž a žena před zákonem rovné postavení, v povědomí společnosti je tato genderová nerovnoprávnost stále zakořeněna.

Prameny a literatura

Prameny nevydané

Výpověď Jiříka Wagnera, Archiv Národního muzea, Genealogická sbírka H51-Smiřičtí.

Výpověď Evy Hlavaté, Archiv Národního muzea, Genealogická sbírka H51-Smiřičtí.

Svědectví Rudolfa ze Stubenberka, Archiv Národního muzea, Genealogická sbírka H51-Smiřičtí.

Prameny vydané

SKÁLA ZE ZHOŘE, Pavel, *Historie česká*, díl 4., Praha : I. L. Kober, 1868.

FRANCEK, Jindřich, *Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky*, in: Východočeský sborník historický, roč. 3, Pardubice : Východočeské muzeum: 1993, s. 273–298, ISSN 0323-1267.

JIREČEK, Josef, ed., *Práva městská Království českého a Markrabství moravského s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína* [online], Praha : Všehrd, 1876, [vid. 8. 7. 2013], dostupné z:

<http://archive.org/stream/prvamstskkrlovs00jiregoog#page/n10/mode/2up>.

JIREČEK, Hermenegild, ed., *Codex iuris Bohemici IV/1*, Práva a zřízení zemská 1549 [online], Praha : I. L. Kober, 1882, [vid. 8. 7. 2013], dostupné z:

<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=25>.

Literatura

ADAMOVIČ, Karolína, et al., *Dějiny českého soudnictví od počátku české státnosti do roku 1938*, Praha : LexisNexis CZ, 2005, ISBN 80-86920-07-0.

ANDĚL, Rudolf, KABÍČEK, Jan : *Hrady a zámky libereckého kraje*, Liberec : Krajské nakladatelství, 1957.

BOCK, Gisela, *Frauen in der europäischen Geschichte*, München : CH Beck, 2005, ISBN 3406527957.

BŮŽEK, Václav, et al., *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha : Paseka, 2002, ISBN 80-7185-417-4.

BŮŽEK, Václav, GRULICH, Josef, BEZECNÝ, Zdeněk, *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*, Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2010, ISBN 978-80-7422-062-3.

BŮŽEK, Václav, KRÁL, Pavel, *Člověk českého raného novověku*, Praha : Agro, 2007, ISBN 978-80-7203-694-3.

ČECHURA, Jaroslav, *Dominium Smiřických – protokapitalistický podnikatelský velkostatek předbělohorských Čech*, in: Český časopis historický, roč. 90, č. 4, Praha, 1992, s. 507–535, ISSN 0862-6111.

ČECHURA, Jaroslav, *Kriminalita a každodennost v raném novověku. Jižní Čechy 1650–1770*, Praha : Argo, 2008, ISBN 978-80-257-0049-5.

DIBELKA, Jaroslav, *K novým možnostem studia trestněprávní problematiky. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva: panství Třeboň na přelomu 17. – 18. století*, České Budějovice : Jihočeská universita, 2012.

DÜLMEN, Richard van, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, Praha : Dokořán, 2003, ISBN 80-86569-43-8.

DÜLMEN, Richard van, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*, díl 2., Vesnice a město, Praha : Argo, 2006, ISBN 80-7203-812-5.

DÜLMEN, Richard van, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*, díl 1., Dům a jeho lidé, Praha : Argo, 1999, ISBN 80-7203-116-3.

DURDÍK, Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie Českých hradů*, Praha : Libri, 1999, s. 305–309, ISBN 80-85983-62-1.

FRANCEK, Jindřich, *Příběh tajné lásky. Eliška Kateřina Smiřická a její sexuální skandál*, Praha : Havran, 2005, ISBN 80-86515-57-5.

FRANCEK, Jindřich, *Zločin a sex v českých dějinách. Manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*, Praha : Rybka Publishers, 2000, ISBN 80-86182-29-0.

FRANCEK, Jindřich, *Zločin a trest na Jičínsku v 16. – 18. století*, Jičín : TomTour, 2012, ISBN 978-80-26026-26-8.

FRANCEK, Jindřich, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha : Rybka Publishers, 1999, ISBN 80-86182-91-6.

GERHARD, Ute, *Frauen in der Geschichte des Rechts. Von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*, München : CH Beck, 1997, ISBN 3-406-42866-5.

HALADA, Jan, *Lexikon české šlechty: Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*, díl. 1, Praha : Akropolis, 1994, s. 144–45, ISBN 80-85770-11-3.

HRUBÁ Michaela, *Čest a nevinna pohlaví ženského*, in: ČADKOVÁ, Kateřina, LENDEROVÁ Milena, STRANÍKOVÁ, Jana (eds.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006, s. 457–468, ISBN 80-7194-920-5.

JANÁČEK, Josef, *Ženy české renesance*, Praha : Československý spisovatel, 1987.

KLABOUC, Jiří, *Staré české soudnictví. Jak se dříve soudívalo*, Praha : Orbis, 1967.

KOLDINSKÁ, Marie, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha : Paseka, 2004, ISBN 80-7185-639-8.

KOPIČKOVÁ, Božena, *Urozená paní*, in: NODL, Martin, ŠMAHEL, František, *Člověk českého středověku*, Praha : Argo, 2002, ISBN 80-7203-448-0.

LEMBERGOVÁ, Margarita, *Hanavské zasnuby Albrechta Jana Smiřického*, in: *Dějiny a současnost*, roč. 16, č. 6., 1994, Praha : Nakladatelství Lidové noviny, s. 15–18, ISSN 0418-5129.

LENDEROVÁ, Milena, et al., *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha : Lidové noviny, 2009, ISBN 978-80-7106-988.

LENDEROVÁ, Milena, *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha : Karolinum, 2002, ISBN 80-246-0375-6.

MALÝ, Karel, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha: Linde, 2003, ISBN 80-7201-433-1.

MENCLOVÁ, Dobroslava, *Hrady Kumburk a Bradlec*, Praha : Klub českých turistů, 1949.

MENČÍK, Ferdinand, *Dějiny města Jičína: od založení Jičína až do roku 1620*, díl 1., svazek 2., Jičín : Obec Jičínská, 1906.

MYSLIVEČEK, Jan, *Erbovník, aneb kniha o znacích i osudech rodů žijících v Čechách a na Moravě*, díl 1., Praha : Horizont, 1993, ISBN 80-7012-070-3.

NACHTMANNOVÁ, Alena, *Kostelec nad Černými lesy v éře Smiřických*, in: *Průzkumy památek*, roč. 10, č. 2, Praha : Národní památkový ústav, 2003, s. 87–102, ISSN 1212-1487.

ODLOŽÍK Otakar, *Poslední Smiřičtí*, in: *Od pravěku k dnešku : sborník prací z dějin československých*, svazek 2., Praha : Historický klub, 1930, s. 70–88.

POSPÍŠILOVÁ, Pavla, *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, Diplomová práce, Univerzita Pardubice, 2010.

PROSTŘEDNÍK, Jan, HARTMAN, Petr, *Výsledky záchranného archeologického výzkumu na hradě Kumburk v r. 2006*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, svazek 20., Semily : Státní okresní archiv, 2007, s. 62 – 122, ISBN 978-80-86254-17-3.

PROSTŘEDNÍK, Jan, ŠIMŮNEK, Tomáš, *Novopacko: Hrad Kumburk*, Nová Paka : Město Nová Paka, 2010.

SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky, tvrze království Českého*, díl 5., Podkrkonoší, Praha : Agro, 1995, s. 175–184, ISBN 80-85794-50-0.

SLÁDEK, Miloš, *Posmrtné cestování Albrechta Václava Smiřického ze Smiřic*, in: BOBKOVÁ Lenka, NEUDERTOVÁ, Michaela, *Cesty a cestování v životě společnosti*, Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně, 1997, s. 215–218, ISBN 80-7044-136-4.

STRNAD, Josef, *Albrecht Jan Smiřický*, in: *Heraldika*, roč. 14, č. 2, Praha : Heraldická sekce při Okresním muzeu Praha – západ v Jílovém u Prahy, 1981, s. 85–87.

ŠPRÁCHAL, Přemysl, *Kumburk*, Dobrá : Beatris, 2007, ISBN 978-80-86737-44-7.

TOMÍČEK, Tomáš, ÚLOVEC, Jiří, *Hrad Kumburk, II. Stavební podoba hradu*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, svazek 11., Semily : Státní okresní archiv, 1998, s. 6–46, ISBN 80-86254-00-3.

TURČÍN, Oldřich, *Jeronym Bukovský z Neudorfu, regent smiřických panství*, in: *Z Českého Ráje a Podkrkonoší*, svazek 8., Semily : Státní okresní archiv, 1995, s. 25–44, ISBN 80-901284-4-0.

ÚLOVEC, Jiří, *Hrad Kumburk, I. Historie hradu*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, svazek 10., Semily : Státní okresní archiv, 1997. ISBN 80-901284-7-5.

VAISTAUER, Martin, *Kumburk – přiblížení hradu a okolí* [online], Bramava, 2006, [vid. 8. 7. 2013], dostupné z: <http://www.kumburk.cz/Kumburk/bad01kao.htm>.

WAGNER, Jaroslav, *Jičín*, Praha : Odeon, 1979.

Seznam příloh

Příloha č. 1: **Výpověď kováře Jiříka Wagnera z 19. října 1619**, Archiv Národního muzea, Genealogická sbírka H51-Smiřičtí.

Příloha č. 2: **Rekonstrukce podoby hradu Kumburk** z 15. století podle T. Tomíčka, in: PROSTŘEDNÍK, Jan, ŠIMŮNEK, Tomáš, *Novopacko: Hrad Kumburk*, Nová Paka : Město Nová Paka, 2010.

Příloha č. 3: **Hrad Kumburk – tzv. panenská věž**, foto autor, 31. 5. 2013.

Příloha č. 4: **Hrad Kumburk – pohled na zbytky hradního jádra**, Hrad Kumburk [online], [vid. 8. 7. 2013], dostupné z:
<http://www.kumburk.cz/Kumburk/fotogalerie3.htm>.

Příloha č. 5: **Hrad Kumburk – prostory hradního paláce**, foto autor, 31. 5. 2013.

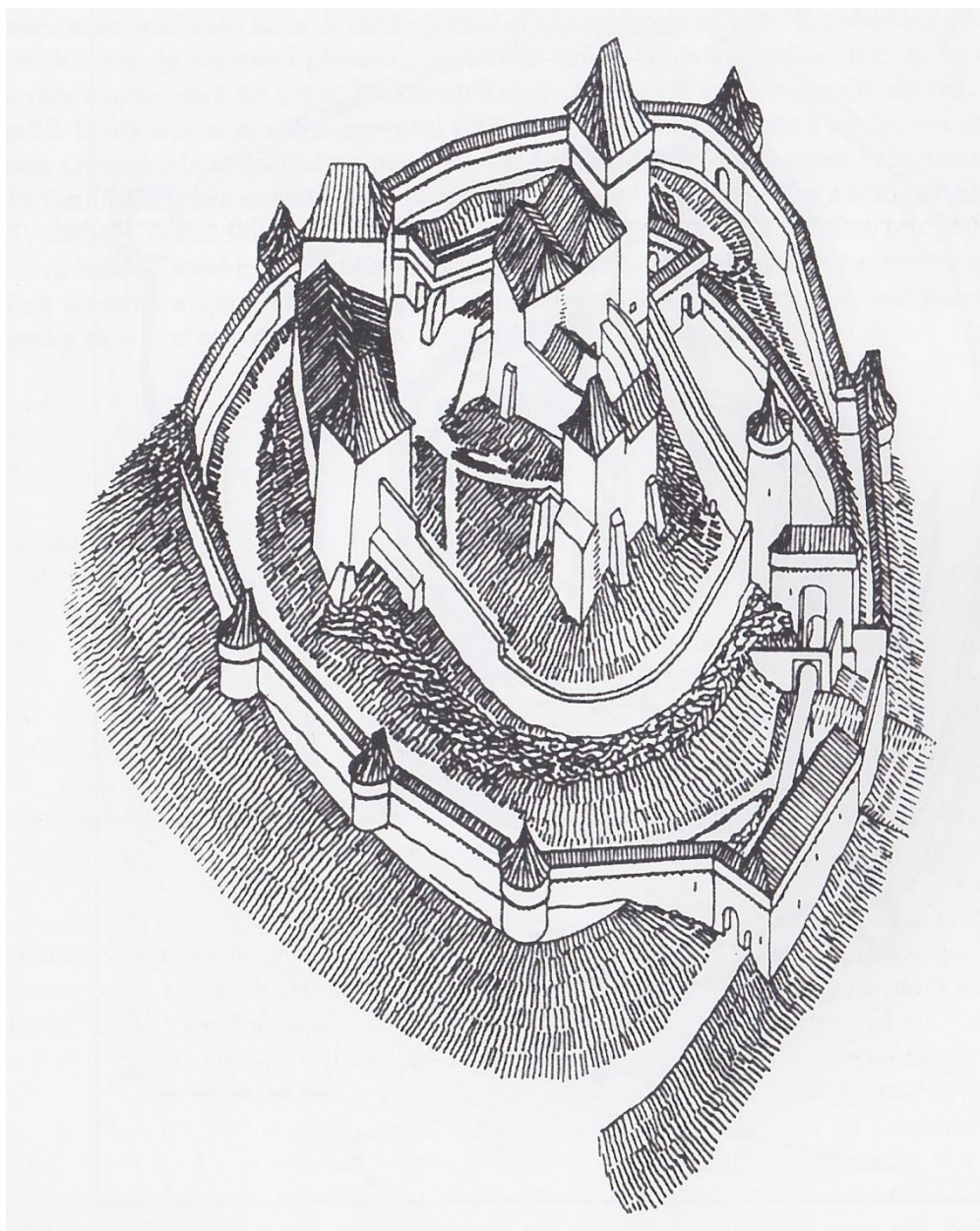
Příloha č. 6: **Zámek v Kostelci nad Černými lesy**, Panoramio [online], [vid. 15. 6. 2013], dostupné z:
http://www.panoramio.com/photo_explorer#view=photo&position=1391&with_photo_id=64288941&order=date_desc&user=5220253.

Příloha č. 7: **Zámek v Jičíně**, foto autor, 31. 5. 2013.

První list z písemného záznamu výpovědi kováře Jiříka Wagnera z 19. října 1619.

A circular stamp with the text "ARCHIV MUSEA KRÁL. ČES." arranged in a circle.

Příloha č. 2: **Rekonstrukce podoby hradu Kumburku v 15. století**



Příloha č. 3: **Hrad Kumburk – tzv. panenská věž**

Torzo okrouhlé konické věže, zvané panenská, vestavěné do zdiva parkánové hradby.
V ní měla být Eliška Kateřina Smiřická dle lidového vyprávění držena.



Příloha č. 4: **Hrad Kumburk – Pohled na zbytky hradního jádra**



Příloha č. 5: **Hrad Kumburk – prostory hradního paláce**



Příloha č. 6: **Zámek v Kostelci nad Černými lesy**



Příloha č. 7: **Zámek v Jičíně**

